

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО–НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ НЕПРЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
Кафедра публічного управління та адміністрування

ДОПУСТИТИ ДО
ЗАХИСТУ
Завідувач випускової
кафедри
_____ Н.М. Грущинська
« ____ » _____ 2020 р.

**ДИПЛОМНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»**

За освітньо–професійною програмою

«Менеджмент в органах публічного управління»

**Тема: «ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І
СВОБОД ГРОМАДЯН ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ»**

Виконавець: студентка групи ПУА–201М Лукашенко Тетяна
Олександрівна

студент, група, П.І.Б.

Керівник: кандидат наук з державного управління, доцент кафедри
публічного управління та адміністрування Алімова Світлана Леонідівна
науковий ступінь, вчене звання, П.І.Б.

Консультанти з окремих розділів
пояснювальної записки: _____
підпис, П.І.Б.

Нормоконтролер:

Київ 2020
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально–науковий інститут неперервної освіти
Кафедра публічного управління та адміністрування
спеціальність: 281 Публічне управління та адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Завідувач випускової кафедри
_____ Н.М. Грущинська

« ___ » _____ 2020 р.

ЗАВДАННЯ
на виконання дипломної роботи
Лукашенко Тетяни Олександрівни

(прізвище, ім'я, по батькові випускника в родовому відмінку)

1. Тема роботи: «Проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян громадськими організаціями», затверджена наказом ректора від « ___ » _____ 2020 р. № ____.

2. Термін виконання роботи: з ____ . ____ .2020 р. по ____ . ____ .2020 р.

3. Вихідні дані до роботи:

4. Зміст пояснювальної записки: аналітичний огляд літературних джерел з тематики державного управління.

5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: таблиці, рисунки, діаграми, графіки

6. Календарний план–графік

№ з\п	Завдання	Термін виконання	Підпис керівника
1	Вибрати тему дипломної роботи		
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника, завідувача кафедри		
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження, скласти бібліографію		
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи		
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи		
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи		
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант		
8	Підготуватися та взяти участь у попередньому захисті роботи		
9	Отримати відгук керівника та рецензію		

10	Підготувати доповідь на захист		
----	--------------------------------	--	--

7. Консультанти з окремих розділів

Назва розділу	Консультант (посада, П.І.Б)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв

8. Дата видачі завдання: ____ . ____ .2020 р.

Керівник дипломної роботи _____ С.Л. Алімова
(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Т.О. Лукашенко
(підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян громадськими організаціями»:

109 с., 75 літературних джерел.

Об'єкт дослідження: конституційні права і свободи громадянина.

Мета роботи: дослідження гарантій захисту прав і свобод громадянина, передбачених Основним Законом України, їх забезпечення громадськими організаціями. Дослідити історичні етапи становлення конституційних прав та свобод громадян; сформулювати нове визначення конституційних прав та свобод громадян в Україні; запропонувати універсальне визначення поняття «громадська правозахисна організація»; проаналізувати в теоретичному та практичному аспектах системи інститутів національного законодавства, дія яких спрямована на захист прав і свобод громадян в Україні; охарактеризувати правову природу громадських організацій, діяльність яких спрямована на захист прав та свобод громадян; констатувати роль міжнародних неурядових організацій у сфері захисту прав людини; сформулювати, якими мають бути основні завдання громадських правозахисних організацій (ГПО); з'ясувати, яку роль має діяльність юридичних клінік.

Методи дослідження: діалектичний, історичний, узагальнення, метод системного аналізу, а також системно-структурний та формально-логічний методи.

Результати дипломної роботи рекомендується використовувати під час проведення наукових досліджень та в практичній діяльності фахівців з публічного управління та адміністрування.

Ключові слова: громадські організації, конституційні права та свободи громадян, громадянське суспільство, правозахисна організація,

місцеве самоврядування, законодавство, захист прав та свобод,
Основний Закон України, суспільство, держава, права людини.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОBOB'ЯЗКИ ГРОМАДЯН ВІДПОВІДНО ДО ОСНОВНОГО ЗАКОНУ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ	9
1.1. Історичні передумови становлення конституційних прав та свобод громадян.....	9
1.2. Конституційні права та свободи громадян: поняття і класифікація.....	13
1.3. Проблеми методологічного дослідження прав і свобод громадянина.....	27
РОЗДІЛ 2. ВИДИ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ, ЯК РЕЗУЛЬТАТ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРАВОЗАХИСНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	39
2.1. Система інститутів національного законодавства дія яких спрямована на захист прав і свобод громадян в Україні: теоретичні та практичні аспекти.....	39
2.2. Правозахисні громадські організації їх класифікація та суспільне значення.....	49
РОЗДІЛ 3. ГАРАНТІЇ, ЯК ЗАПОРУКА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ	64
3.1. Гарантій захисту прав і свобод громадянина в Україні їх становлення та зміст.....	64
3.2. Захист прав і свобод громадянина в Україні завдяки системи конституційних гарантій.....	75
3.3. Досвід іноземних держав ефективного забезпечення та гарантування захисту прав і свобод громадян.....	78
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102

ВСТУП

Актуальність магістерської роботи. У процесі розбудови незалежної України й становлення конституційного ладу, творення Конституції України набуто значного досвіду демократичного державно–правового розвитку. У свою чергу такий стрімкий розвиток до правової держави в якій реально існує надійний механізм забезпечення та захисту прав і свобод громадян обов'язково потребує наукового аналізу конституційної моделі організації влади та нормативного підґрунтя, яке сприяє останньому. Такі дії необхідні для подальшого розвитку та адаптації основного закону щодо захисту прав громадян до реалій сьогодення. Натомість існування громадянського суспільства можливе у випадку «належного забезпечення та гарантування захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні».

На думку видатного мислителя епохи французької Просвіти Шарль Луї Монтеск'є «державна повинна забезпечити всіх громадян вірними засобами до життя, а основним напрямком діяльності держави має бути добробут народу, який є «верховним законом». Тому забезпечення гарантування основних прав і свобод людини та громадянина залежить від рівня розвитку правових інститутів демократії в державі».

Таким чином, одним з головних чинників, який підтверджує існування в країні демократії, верховенства права та показником зрілості суспільства є наявність реального забезпечення гарантій прав і свобод людини та громадянина. Адже влада належить усьому народу, бо демократія і є народовладдя, а тому демократичні країни за своєю сутністю зобов'язані та мають прагнути до ефективного гарантування прав та свобод громадян. В протилежному випадку є нісенітницею той факт, що держава в якій народ є владою, а необхідне коло важелів впливу на розвиток демократичних інститутів, що в свою чергу і є наявність забезпечення цих прав не має.

Під час становлення незалежної України і до сьогоднішня наша держава прагне адаптуватися та інтегрувати в загальносвітовий правовий простір, метою якого є розбудова дійсно правової держави в якій існує громадянське суспільство, а в Основному Законі знайшли своє втілення проголошені Загальною декларацією прав людини загальновизнані фундаментальні права і свободи людини. Відповідно до ст. 21, 64 «Конституція України гарантує невідчужуваність та непорушність гарантованих ним конституційних прав і свобод, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України», а в ст. 22 – що «вони не можуть бути скасовані, в тому числі при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод»; створення широкої системи охорони й захисту державою прав і свобод, яка забезпечувала б їхнє реальне використання та надійний захист від будь-яких посягань. Це вбачається у конституційних положеннях про те, що «права і свободи людини і громадянина захищаються судом», відповідно до ст. 55 Основного Закону «кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», використовувати для цього всі національні засоби, а також «звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Певна річ, функції захисту прав, свобод і обов'язків людини й громадянина в значному покладаються на інститут адвокатури, але не останню роль у цій сфері відіграють відповідні органи прокуратури, суду, СБУ, внутрішніх справ. З формуванням в Україні громадянського суспільства зростає кількість недержавних правозахисних органів, якісно поліпшується їхня діяльність; діє також державний і громадський контроль за станом забезпечення прав, свобод і обов'язків. Державний контроль у вказаній сфері покладається майже на всі державні органи. Так, відповідно

до ст. 102 Конституції Президент України проголошується «гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина», а ст. 116 Конституції вказує, що «Кабінет Міністрів України вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина».

Громадський контроль покладається і може здійснюватися політичними партіями, масовими демократичними об'єднаннями, засобами масової інформації, органами місцевого самоврядування [39].

В цьому разі враховуючи історичний досвід варто зазначити, що «про справжній демократизм держави можна говорити лише в тому разі, якщо принципи пріоритетів людського фактора в житті суспільства і держави не тільки визначені в її Конституції, а й реально будуть головною складовою політичного, соціального та економічного життя країни, основою її законодавчої діяльності». На жаль, сьогодні положення нормативно-правових актів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина та їх гарантії знаходяться далеко не на належному рівні. Численні їх порушення в Україні органами держави та їх посадовими особами, які покликані гарантувати та забезпечувати дотримання прав людини. Все це прояв неефективної діяльності апарату держави, слабкість національних систем судового та позасудового захисту прав та свобод людини. Окрім цього ціла низка правозахисних кодексів (Цивільний, Сімейний, Господарський, Земельний, Кримінальний) та законів, наприклад, про громадянство, про біженців, про свободу пересування та вільний вибір місця проживання, про захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та інші, покликані забезпечувати дію конституційних гарантій у різних сферах життєдіяльності суспільства, на практиці фактично не діють або діють неефективно. Крім того, що вони мають дуже багато прогалин, які вимагають нагального їх усунення, вони ще потребують й доповнень їх належними правозахисними механізмами.

У зв'язку з переходом до ринкових відносин в економіці, створення демократичних інститутів сприяли зростанню громадської активності українців. Саме за допомогою громадських організацій людина може реалізувати значну частину своїх прав, захистити свої інтереси, соціальна роль зазначених об'єднань стрімко зростає.

На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства в Україні головним завданням громадських організацій має стати налагодження постійної взаємодії, комунікації між суспільством і державою.

На думку Каблова Д.С. «надмірна політизація права на об'єднання відбивається на законодавчій базі та може призвести до негативних наслідків у практиці реалізації даного права». Тому на його думку «необхідним є вдосконалення нормативно-правової бази функціонування правозахисних громадських організацій, зокрема в частині розмежування їх політичної активності та діяльності, спрямованої на розв'язання неполітичних проблем. Діючі в даній сфері правові норми видані в різний час, не складають узгодженої системи і не вирішують багато проблем, які виникають при легалізації та функціонуванні громадських організацій» [27].

З вище зазначеного можна стверджувати, що проблема забезпечення конституційних гарантій захисту прав та свобод громадян в Україні залишається надзвичайно актуальною та потребує подальшого вдосконалення правового забезпечення та механізмів впровадження їх у життя й гарантування.

Суміжними питаннями займалися також українські та російські вчені: С. Алексєєв, Т. Андрусак, З. Антонюк, С. Бобровник, К. Волинка, З. Гладун, С. Добрянський, А. Заєць, А.Задніпровський, Б. Кистяківський, М. Козюбра, А. Мацко, О.Наливайко, О. Панкевич, П. Рабінович, О. Рогач, А. Селіванов, Н. Стецюк, Ю. Тихомиров, Є. Тихонова, В. Шаповал, С. Шевчук, М. Ентін та ін. Важливими доробками з проблем прав і свобод людини є праці правознавців А.Колодія, А.Олійника, О.Кушніренка,

Т.Слинька, В.Погорілка, Ю.Тодици, О.Фрицького, В.Шишкіна, М.Хавронюка, Н.Шость, О.Скрипнюка та ін. Досить конструктивно працюють на цьому терені і російські дослідники Е.Баталов, В.Нерсесянц, Г.Мальцев, К.Баранівський, С.Борсукова, К.Гаджиєв, О.Соловійов, Л.Глухарьова, В.Чиркін та ін.

Метою даної роботи є дослідження гарантій захисту прав і свобод громадянина, передбачених Основним Законом України, їх забезпечення громадськими організаціями.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішення таких завдань:

- дослідити історичні етапи становлення конституційних прав та свобод громадян;
- сформулювати нове визначення конституційних прав та свобод громадян в Україні;
- запропонувати універсальне визначення поняття «громадська правозахисна організація»;
- проаналізувати в теоретичному та практичному аспектах системи інститутів національного законодавства, дія яких спрямована на захист прав і свобод громадян в Україні;
- охарактеризувати правову природу громадських організацій, діяльність яких спрямована на захист прав та свобод громадян;
- констатувати роль міжнародних неурядових організацій у сфері захисту прав людини;
- сформулювати, якими мають бути основні завдання громадських правозахисних організацій (ГПО);
- з'ясувати, яку роль має діяльність юридичних клінік.

Об'єктом дослідження є конституційні права і свободи громадянина.

Предметом дослідження є проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян громадськими організаціями.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, у роботі були використані загальнонаукові і спеціальні методи. *Діалектичний метод* як загальний метод наукового пізнання та *історичний метод* дозволили розглянути усі питання теми в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємообумовленість, дослідити шляхи становлення і розвитку інституту конституційних прав та свобод громадян та правозахисних громадських організацій, які здійснюють відповідний захист. Метод *системного аналізу*, а також *системно-структурний* та *формально-логічний методи* дали можливість з'ясувати місце і значення правозахисних громадських організацій, як інституту діяльність якого спрямована на захист прав та свобод громадян з поміж інших установ та організацій одним із функцій яких є гарантування та охорона останніх.

Структура магістерської роботи визначається її метою, завданнями та предметом дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи становить 109 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОBOB'ЯЗКИ ГРОМАДЯН ВІДПОВІДНО ДО ОСНОВНОГО ЗАКОНУ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

1.1. Історичні передумови становлення конституційних прав та свобод громадян

Питання прав людини та їх захисту на українських теренах порушувались ще в Конституції Пилипа Орлака 1710 р. У відповідному документі йшлося про таке: «повинен пильно дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не покладали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог, бо підштовхнуті ними (люди), залишивши свої домівки, відходять. Як правило, до чужих країв шукати життя кращого, спокійного і легшого.

Перший Закон в основу якого покладено принцип недоторканності особи у 1679 р. був прийнятий в Англії. У декларації незалежності США 1776 р. підкреслено «Ми вважаємо за очевидне такі істини: усі люди створені рівними і всі вони обдарованими своїм Творцем деякими невідчужуваними правами, до яких належать: життя, свобода і прагнення до щастя. Для забезпечення цих прав засновані серед людей уряди, що запозичують свою справедливу владу за згодою тих, ким вони керують». «А вже з часом прийнятий перші десять поправок до федеральної Конституції, або Білль про права, відповідно до якого були закріплені такі правові інститути як: свобода слова, совісті, зборів, недоторканність особи. Ці документи були першими в історії правовими актами, де йшлося про права і свободи кожної людини» [9, с. 84; 39 с. 189; 31].

У 1787 р. на основі цих документів було розроблено і прийнято Конституцію США. Томас Джефферсон зазначав: «Конституційні принципи США народились із поєднання вільних принципів англійської конституції, ідей природного права і здорового глузду» [9, с. 84]. Ці проголошені колись принципи та ідеї відповідають сучасному розумінню

прав і свобод: усі люди рівні, незалежні й мають права, які держава не має права відібрати у них.

Принципово інший підхід до регламентації прав і свобод існує у Великобританії. Окремі законодавчі акти, в яких були закріплені основи правового статусу особи, прийняті в ході історичного розвитку. Зрозуміло, здебільшого застаріли і не створюють цілісної картини. «Прийнято вважати, що права і свободи у цій країні формулюються судами. Останні в ході судового розгляду приймають рішення (судові прецеденти), що обмежують дії індивіда. Поза цими обмеженнями і перебуває сфера реалізації прав і свобод» [31].

Прийняту 1789 р. у Франції Декларацію прав людини і громадянина проголошувалися: «1. Люди народжуються і застаються вільними та рівними в правах. 2. Метою кожного державного союзу становить забезпечення природних і невідчужуваних прав людини. Такими є свобода, власність, безпека і опір пригнобленню». Тобто в це той документ в якому вперше було зафіксовано природні права людини, тобто положення про те, що права людини не надаються їй владою, а належать від народження [39 с. 189].

Починаючи з 1930 р. відбулось значна активізація уваги вчених, щодо питань подальшої розробки, удосконалення та дослідження проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина хоча для тодішньої України відповідні наукові доробки могли отримати свій подальший розвиток лише після розпаду СРСР, так як до 1978 р. конституційні зміни не мали принципового значення для громадського життя нашої держави.

Але необхідно відзначити, що на думку багатьох вчених найбільш ґрунтовно питаннями прав людини в Україні займався М.Драгоманов. Конституційний проект запроваджений М.Драгомановим «Вольный союз» («Вільна спілка») вперше в межах Російської імперії не тільки містив ґрунтовний перелік основних прав людини і громадянина, а й визначав

гарантії їх реалізації та захисту. Фактично запровадив політичну програму або план дій розвитку російській демократії. Зумів органічно поєднати політичні та громадянські права, соціальні та економічні права, що перебували в центрі боротьби західноєвропейської соціал–демократії, і національні права представників усіх народів без поділу їх на історичні та неісторичні [9, с. 85–86].

Таким чином, він перший на той час виразно й чітко пояснив російському суспільству сенс і значення конституційного порядку й особливо прав людини. «У розумінні ролі й значення інституту прав людини М.Драгоманов не тільки виявився на рівні своєї епохи, а й зробив великий внесок у скарбницю світової правничої думки, переконливо довівши, що права людини становлять єдиний комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених політичних, громадянських, соціальних, економічних, національних, культурних та інших її прав. Відсутність будь–якого із зазначених прав не тільки обмежує правовий статус особи, а й негативно впливає на розвиток суспільства загалом. Він створив цілісну концепцію прав людини, яка ґрунтувалася на здобутках західноєвропейської правової культури, заснованої на античних традиціях, конституційному законодавстві найрозвиненіших демократичних держав того часу і національних правових та історичних традиціях українського народу» [9, с. 85–86].

Подальший неоцінений у ХХ та на початку ХХІ ст. внесоком в розбудову прав та свобод людини і громадянина є прийняття Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Загальної декларації прав людини, цим документом започатковано процес створення системи міжнародних стандартів у галузі прав людини, набуття ними універсального характеру і саме цю дату вважають Днем прав людини. Тобто цей документ є певним зразком або взірцем, до якого повинні прагнути всі держави з тим, щоб кожна державна установа або громадянин тієї чи іншої держави своєю діяльністю сприяти повазі цих прав і свобод, дотримання яких забезпечити

як серед членів Організації, так і серед народів тих територій, що перебувають під їх юрисдикцією.

Протягом 50–60–х років усе більше і більше країн ставало членами ООН. При вступі вони мусили формально визнати Статут ООН, поставивши підписи під принципами й ідеями, викладеними в Загальній декларації прав людини. Це зобов'язання було остаточно визначене у Тегеранській прокламації (1968), прийнятій Першою світовою конференцією з прав людини.

В 1950р. 4 листопада Рада Європи на підставі Загальної Декларації прав людини 1948 р. прийняла Конвенцію про захист прав і основних свобод людини, або як її називають Європейська конвенція з прав людини. Це перший документ який передбачав захист прав та свобод Європейським судом з прав людини.

Таким чином, права та свободи людини і громадянина від міфологічних уявлень та ідей філософів і юристів Середньовіччя та Нового часу дістали нормативне закріплення у правових джерелах. Велике значення для забезпечення права і свобод мало їх закріплення у Конституціях держав. У середині ХХ ст. закріплення прав і свобод вийшло за межі національного права, було встановлено всесвітні нормативні принципи і стандарти основних прав. Характерною є й тенденція розвитку та закріплення прав і свобод як всесвітніх стандартів та механізмів їх захисту і на початку ХХІ ст.

За такого загального історичного екскурсу варто перейти до дослідження Розділу II, який стосується правам, свободам і обов'язкам людини й громадянина відповідно до Конституції України.

Розташування цього розділу саме таким чином, а саме після розділу « Загальні засади» підтверджує його важливість та ціннісне державне значення, як одного з найважливіших інститутів без охорони, забезпечення та гарантування якого не може нормально існувати та функціонувати будь-яка правова держава.

1.2 Конституційні права та свободи громадян: поняття і класифікація

«Права, свободи та обов'язки людини і громадянина є центральним елементом, основою конституційно–правового статусу особи. Саме в правах, свободах та обов'язках юридично оформляються стандарти поведінки людини, громадянина, що визнаються і гарантуються державою. Через них розкриваються основні засади взаємовідносин між державою та особою, які на певному етапі суспільного розвитку вона вважає можливими, суспільно корисними та доцільними та обов'язковими».

Сутність прав і свобод громадян полягає в тому, що вони втілюють ідеали демократії, гуманізму і справедливості, сприяють всебічному розвитку особи, надають громадянам широкі можливості для активної участі в управлінні суспільством і державою, функціонуванні державного й політико–правового механізму, а також сприяють підвищенню рівня загальної та правової культури особи, удосконаленню демократичного способу життя.

Серед найважливіших загальних документів, з якими повністю узгоджуються «положення Конституції України, Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний договір про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародний договір про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Європейська конвенція про захист прав і фундаментальних свобод людини з протоколами (1950 р.), Європейський соціальний статут (1961 р.), Підсумковий акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.), Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав–учасниць Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989 р.), Документ Копенгагенської наради–конференції з людського виміру НБСЄ (1990 р.) та ін» [39 с. 191].

Таким чином, конституційне або основне право людини і громадянина – це можливості суб'єкта конституційно–правових відносин здійснювати ті чи інші дії, що не порушують Конституцію та

інші нормативно–правові акти, але які спрямовані на отримання блага задоволення інтересів щодо себе, або/так і щодо інших осіб, тобто юридичні можливості задоволення особистих потреб та інтересів відповідно до рівня розвитку громадянського суспільства й держави.

Щодо поняття **свобода людини і громадянина** як конституційно–правова категорія, то «це спроможність людини діяти відповідно до своїх інтересів і мети, а також можливість власного, незалежного вибору того чи іншого рішення. Тому громадянські свободи тлумачаться як встановлена і гарантована законом сфера автономії громадянина по відношенню до держави, державної влади й інших громадян. Це свобода певних дій, волевиявлень, передусім свобода вираження думок, вимог і міркувань політичного порядку, або право громадянина на невтручання органів держави й інших громадян у сферу його особистих переконань. Саме свобода створює умови для реального набуття прав та їх реалізації, з іншого боку, права людини закріплюють і конкретизують можливість діяти в межах, установлених її правовим статусом».

Свободу людини визначають певні ознаки. Так, «люди є вільними від народження, ніхто не має права порушувати їх природні права. До того ж, у демократичному суспільстві саме держава є головним гарантом свободи людини. За своїм обсягом поняття «свобода людини» повно відображає принцип, закладений у ст. 19 Конституції України, згідно з яким людина має право робити все, за винятком того, що прямо заборонено чинним законодавством». Свободу людини характеризує й принцип рівних правових можливостей, правового сприяння і правової охорони, що його закріплюють демократичні конституції, у тому числі й Конституція України. Водночас свобода людини «як об'єктивна реальність виходить за межі, врегульовані правом, і має витoki в системі інших соціальних норм, що панують у демократичному суспільстві». Слід пам'ятати, що поняття «свобода» може мати неоднакове тлумачення, оскільки, з одного боку, свобода характеризує загальний стан людини, її

соціальний статус, а з іншого – конкретизується «в можливості вчиняти ті або ті конкретні дії в межах, наданих людині мораллю і правом. Можливості такого ґатунку, що надаються нормами чинного права, визначаються як суб'єктивні права людини» [39 с. 189].

Необхідно зауважити також в сучасному суспільстві існує «дуалізм громадянського та політичного суспільства». Як член громадського суспільства людина рівноправна з усіма іншими, а як член політичного суспільства – лише з тими, хто, як і вона, належить до певної держави.

В даному випадку права людини порівняно з правами громадянина пріоритетні. Адже права людини поширюються на всіх людей, які проживають у тій або тій державі, а права громадянина – лише на тих осіб, які є громадянами певної країни. Прикладом прав громадянина, закріплених Конституцією України, є «право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації (ст. 36), право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38), право на проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій (ст. 39), право на соціальний захист (ст. 46) тощо» [39 с. 189].

До того як перейти до існуючих в науці відповідно до законодавства класифікацій прав і свобод громадян необхідно сказати, що розмежування прав людини та громадянина не є суворою константою, бо за наявності угод або договорів між державами деякі права громадян можуть поширюватися на території обох держав або навіть і більше.

Конституція України закріплює основні права і свободи людини та громадянина, що становлять «основу будь-яких інших прав і свобод». Існують різні класифікації прав людини і громадянина, їх поділяють на «основні та похідні». Основні права поділяють на: «а) фізичні; б) політичні; в) економічні; г) соціальні; д) екологічні; є) культурні; є) особисті та ін. Наприклад, П. М. Рабінович поділяє основні права людини і громадянина за сферою суспільних відносин та характером потреб на: а) фізичні; б) особистісні; в) культурні; г) економічні; д) політичні.

Наприклад, в Конституції Української РСР від 20 квітня 1978 р. права і свободи громадян поділялись на: а) соціально–економічні; б) політичні; в) особисті».

В одній з класифікацій виділяють «класичні та соціальні права». Перші включають в себе «громадянські та політичні права й спрямовані передусім на обмеження влади держави над людиною. Другі включають економічні, соціальні та культурні права».

Класичні права пов'язані з «зобов'язаннями влади утримуватися від певних дій, а економічні, соціальні та культурні права зобов'язують державу надавати певні гарантії для їх реалізації. Правники часто розглядають класичні права як обов'язок досягти певного результату, а соціальні права — як обов'язок надати для цього засоби».

У розділі другому Конституції України від 28 червня 1996 р. закріплюються такі групи основних прав: політичні, економічні, соціальні, екологічні, сімейні, культурні, фізичні, особисті права.

Фізичні права — це можливості людей, що характеризують їх фізичне і біологічне існування, задоволення матеріальних, духовних та деяких інших потреб. До останніх відповідно до статей 27–35 Конституції України належать права на життя, свободу і особисту недоторканність, недоторканність житла, охорону приватного життя, таємність листування й телефонних розмов, поштових, телеграфних та інших повідомлень тощо.

Їх особливе значення з поміж прав та свобод пояснюється тим, що вони безпосередньо пов'язані з самою сутністю людини. Вони надзвичайно важливі, оскільки їх кількість і якість є основою, на якій ґрунтуються всі інші права людини. Водночас слід враховувати, що фізичні права поширюються абсолютною більшістю сучасних конституцій не тільки на громадян певної держави, а й на іноземців, осіб без громадянства, біженців тощо. До того ж вище зазначені права та свободи є невід'ємними. Невід'ємними вони називаються тому, що держава та інші соціальні суб'єкти за будь–яких обставин не можуть їх порушувати, а це забезпечить

кожній особі можливість бути самостійним суб'єктом суспільного життя. При цьому держава не тільки не повинна втручатися у використання людиною цих прав і свобод, а й зобов'язана забезпечити їх реалізацію і захист. Більш того, «Конституція визнає право кожного захищати свої права і свободи, права і свободи інших людей від посягань, у тому числі від посягань представників влади або посадових осіб». В свою чергу обов'язок держави вести активну соціальну політику, забезпечувати достатній рівень харчування, вживати ефективних заходів щодо боротьби із злочинністю, максимально сприяти розвитку медичної допомоги людині, яка її потребує, забезпечувати послідовне покращення умов життя людей, особливо Неповнолітніх, інвалідів, осіб похилого віку тощо.

Особисті або громадянські права і свободи виникають від народження та існують довічно. Вони є невідчужуваними, тобто не можуть бути обмеженими чи скасованими органами влади; не можуть бути передані або подаровані іншим суб'єктам; особа не може відмовитись від цих прав.

Саме щодо зазначеної групи прав у Конституції України встановлені вимоги, відповідно до яких не повинні прийматися закони, які скасовували чи змінювали б громадянські права. Це є важливою гарантією непорушності гідності та свободи людини [67, с. 54].

Політичні права і свободи, які інколи називають негативними — це «можливості людини і громадянина брати участь у громадському і державному житті, вносити пропозиції щодо поліпшення роботи державних органів, їх службових осіб і об'єднань громадян, критикувати недоліки в роботі, безпосередньо брати участь у різних об'єднаннях громадян» (статті 36, 38–40 Конституції України). Зазначене конституційне права громадян також є негативним оскільки держава не зобов'язана вживати якихось позитивних дій для їх забезпечення, а повинна утримуватися від зазіхань на права і свободи, які входять до цих двох груп, тобто вони розглядаються як свобода людини від держави, права людини

на невтручання держави [40]. Стосовно політичних прав правосуб'єктність у повному обсязі настає з 18 років.

Головна особливість політичних прав і свобод полягає в тому, що їх носіями є тільки громадяни України. Разом з тим слід підкреслити, що політичні права й свободи мають самостійне значення, свідченням чого є існування і дія Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Навіть назва цього документу свідчить про тісний взаємозв'язок і певну спорідненість цих прав. Вони відрізняються лише за деякими особливостями їх змісту, що дозволяє з загальної групи політичних прав і свобод виділити окремі права, що притаманні тільки громадянам України (громадянські права).

Отже, громадянські права висвітлюють правовий зв'язок особи з Українською державою, що характеризується повнотою взаємних прав, обов'язків та відповідальності, а політичні права і свободи — це вид і міра можливої поведінки у сфері політики.

Хотілося б також зазначити, що «значною мірою політичні права і свободи можуть бути реалізованими лише завдяки участі громадян у діяльності відповідних об'єднань, політичних партій, профспілкових організацій, державних структур». До політичних прав і свобод належать: «право на об'єднання у політичні партії та громадські організації» (ст. 36 Конституції України); «право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» (ст. 38); «право на мирні збори, мітинги, походи та демонстрації» (ст. 39); «право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів» (ст. 40).

Економічні права – це такі можливості людини і громадянина, що характеризують їх участь у виробництві та розпорядженні предметами

матеріального характеру й у створені духовних благ здобуваючи при цьому засоби для існування і розвитку. «Саме вони повинні гарантувати економічну свободу людини, її розвиток як вільної, забезпеченої у своїх життєвих потребах особистості. Водночас саме здійснення цих прав дає змогу характеризувати державу як соціальну, тобто таку, яка забезпечує достатньо високий рівень життя для своїх громадян». До системи економічних прав Конституція України відносить: «право кожного володіти, користуватися, розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» (ст. 41); «право на підприємницьку діяльність» (ст. 42); «право на працю» (ст. 43); «право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів» (ст. 44); «право на відпочинок» (ст. 45).

Економічні права є «центральним різновидом прав і свобод, що забезпечують можливість: створювати матеріальні цінності; мати власність та розпоряджатися нею; забезпечувати матеріальні умови для існування та розвитку людини; користуватися природними об'єктами, що належать до загальнодержавної та комунальної власності і власності українського народу; задовольняти свої інтереси у сфері інтелектуальної, науково–дослідної і творчої діяльності».

Таким чином, призначенням цієї групи прав є сприяння розвиткові ініціативи у реалізації здібностей людини, здобуванні засобів існування шляхом вільного вибору роботи та участі у виробництві матеріальних благ.

Соціальні права — це можливість людини і громадянина із забезпечення належних соціальних умов життя. До системи соціальних прав і свобод Конституція України відносить: «право на соціальний захист» (ст. 46); «право на житло» (ст. 47); «право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї» (ст. 48); «право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» (ст. 49); «право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права

шкоди» (ст. 50); «свободу шлюбу та рівності прав і обов'язків у шлюбі та сім'ї» (ст. 51); «право рівності дітей у своїх правах» (ст. 52). Саме названі права визначають обов'язки держави забезпечити кожному мінімум засобів до існування, соціальної забезпеченості та екологічної безпеки.

Отже, метою соціальних прав є:

- забезпечення можливості заробляти собі на життя працюю, на яку громадянин вільно погоджується і котру обирає;
- розпорядження суб'єкта власними здібностями до творчої та продуктивної праці;
- захист власних економічних та соціальних інтересів шляхом страйку;
- надання можливості для відпочинку;
- гарантування допомоги державою у випадках, умовах та у порядку, передбачених чинним законодавством;
- матеріальне забезпечення, соціальне обслуговування, встановлення особливих режимів щодо реалізації соціальних прав громадян;
- гарантування можливості на будівництво житла, придбання його у власність та оренду;
- забезпечення достатнього для розвитку життєвого рівня, сприятливого навколишнього природного середовища [67, с. 56–57].

Таким чином, на відмінно від «особистих і політичних прав і свобод» економічні, соціальні та культурні права і свободи є позитивними – їх забезпечення вимагає від держави певних дій.

Екологічні права громадян – це закріплена в законі і гарантована правом сукупність юридичних можливостей та засобів, які дають змогу задовольняти потреби та інтереси громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

Так відповідно до ст. 9 Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» (далі – Закон) від 26.06.09 № 41:

- 1) безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище.

- 2) участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів.
- 3) об'єднання в громадські природоохоронні формування.
- 4) «вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом. Основними джерелами інформації є: дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані банки даних, архіви, а також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами».
- 5) участь у публічних слуханнях або відкритих засіданнях з питань впливу запланованої діяльності на навколишнє природне середовище на стадіях розміщення, проектування, будівництва і реконструкції об'єктів та у проведенні громадської екологічної експертизи.
- 6) отримання екологічної освіти.
- 7) інші екологічні права громадян [56].

У зв'язку з тим, що існує досить значна різноманітність екологічних прав громадян на думку вченого Ю.С. Шемшученка можна надати таку їх наукову класифікацію. «Так, за рівнем правового регулювання екологічні права поділяють на основні та інші. Перші – фундаментальні – закріплені в Конституції України, другі – в законах України. Залежно від суб'єктів реалізації виділяють галузеві та міжгалузеві екологічні права. Залежно від видів регульованих відносин – еколого–політичні, економічні, соціальні, культурні права. Є й інші класифікації: за формою реалізації – індивідуальні та колективні; за ступенем визначеності суб'єктів – абсолютні і відносні; залежно від об'єкта реалізації екологічних прав та

законних інтересів – майнові та немайнові; за охоронно–захисною спрямованістю – ті, що підлягають охороні або захисту» [17].

Наступною групою конституційних прав є **сімейні права** – це можливість людини і громадянина вільно розпоряджатися собою в сімейних правовідносинах [39, с. 193]. Відповідно до ст. 51 Конституції України передбачено свободу шлюбу та рівність прав і обов'язків у шлюбі та сім'ї. Інші права та обов'язки пов'язані з сімейними відносинами, визначаються нормами Сімейного кодексу України.

Культурні права — це можливості доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) та всього людства [39, с. 193].

Годованець В. Ф. зазначає, що «за змістом це суб'єктивні права людини в культурній (духовній, ідеологічній) сфері, певні можливості доступу до духовних здобутків свого народу й людства загалом, їх засвоєння, використання, а також до участі в їх подальшому розвитку» [9, с. 85–86]. Відповідні права в Основному законі України представлені правом на освіту (ст. 53), що є також продовженням ст. 13 Міжнародного пакту «про економічні, соціальні і культурні права. Воно є одним з основних тому, що спрямоване на забезпечення можливості всім бути корисними і повноцінними учасниками суспільного розвитку; свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості; право на результати своєї інтелектуальної і творчої діяльності їх захисти та захист моральних, матеріальних інтересів громадян, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності» (ст. 54); «право на свободу думки і слова; право на інформацію; право на свободу світогляду та віросповідань».

Духовні права забезпечують можливість «отримання певного рівня освіти, захист інтелектуальної власності громадян, розвиток наукових і технічних досліджень, свободу особи від ідеологічного контролю, право самостійно визначати для себе систему моральних та духовних цінностей, можливість отримувати повну, неупереджену, об'єктивну інформацію,

свободу світогляду та віросповідання, гарантоване використання досягнень як національної, так і світової культури» [67, с. 58].

Особисті права та свободи – це можливості людини і громадянина щодо захисту своїх прав, свобод і законних інтересів.

В залежності від сфер та аспектів прояву суб'єктивних прав і свобод зумовлює ми можемо класифікувати їх за різними підставами:

- залежно від суб'єкта: права людини та права громадянина;
- залежно від правового зв'язку фізичної особи та відповідної держави: права громадян держави, права іноземців, права осіб без громадянства, права осіб з подвійним громадянством;
- залежності від етапів еволюційного становлення та за черговістю їх включення до конституцій та міжнародних договорів: **права першого покоління** включають «громадянські, політичні права й особисті права, як зазначалось вище політичні права отримали назву «негативних» оскільки держава не зобов'язана вживати якихось позитивних дій для їх забезпечення, а повинна утримуватися від зазіхань на права і свободи, які входять до цих двох груп, тобто вони розглядаються як свобода людини від держави, права людини на невтручання держави». Тобто зазначені права відносяться до таких, що виражають незалежність особистості від держави, позначають межі її втручання у сферу свободи індивідуума (право на життя, недоторканність житла, виборче право тощо) проголошені буржуазними революціями у Франції, Англії та США і закріплені відповідними деклараціями (XVII—XVIII ст.) [40, с. 142–143; 67, с. 60–61, 39, с. 192–193]; **права другого покоління** стосується «соціальних, економічних і культурних прав, що дістали закріплення в міжнародно–правових документах і конституціях багатьох держав до середини ХХ ст. Цю групу прав інколи називають «позитивними», оскільки їх реалізація, на відміну від реалізації прав першої групи, вимагає «позитивного втручання» держави, створення відповідних механізмів реалізації (право на працю, на відпочинок, на соціальне забезпечення, на освіту свободу творчої

діяльності, на охорону здоров'я та безпечне навколишнє середовище. тощо)». Однак впровадження позитивних прав складніша, оскільки пов'язується з наявністю достатніх ресурсів держави. Наповнення цих прав залежить від національного доходу країни та особливостей політичного режиму; **права третього покоління** – це комплекс колективних прав, висунутих країнами, які звільнилися від колоніальної залежності та визначили свою політику як миролюбну, суверенну, незалежну, засновану на принципах самовизначення і територіальної цілісності [67, с. 60–61]; **права четвертого покоління** відносять права людства, існування яких пов'язане з глобальними проблемами людства та які належать більше націям, народам чи територіальним громадам, ніж окремим індивідуумам (на мир, право на ядерну безпеку, безпечне довкілля, самовизначення, на місцеве самоврядування тощо). Основним призначенням названих прав є забезпечення процесу виживання людства як біологічного виду, збереження цивілізації та подальшої соціалізації людства [67, с. 60–61;

- залежності від природи та походження: загально–соціальні або природні права, спеціально–соціальні (юридичні) або «штучні права», існування яких є діяльність та розвиток безпосередньо держави і суспільства;
- за видом суб'єкта: на індивідуальні та колективні [40, с. 143–144];
- за статусом, тобто ступенем поширеності права класифікують на: загальні, що належать у рівній мірі всім громадянам незалежно від їх соціальної, професійної чи іншої належності. Саме такими є конституційні права, які реалізуються за принципами рівності всіх суб'єктів суспільних відносин; спеціальні права, які відображають специфіку статусу різноманітних груп населення. Вони доповнюють, розвивають та конкретизують загальні права і не можуть їм суперечити. Такими, наприклад, є права молоді, пенсіонерів, військовослужбовців, депутатів тощо; за способом закріплення розрізняють: конституційні (основні) права, що встановлені та гарантовані Основним Законом держави і мають

фундаментальний характер. Вони визначають реальну сутність держави, рівень розвиненості демократичних інститутів і становище особи у державі; галузеві, передбачені поточним законодавством і які є конкретизацією основних прав людини. Вони приймаються на їх основі і детальніше визначають можливості суб'єктів у певній сфері відносин. Так, права, передбачені КЗпП України, розширюють та конкретизують конституційне право на працю.

Необхідно зазначити, що це не вичерпний перелік класифікації, які виділяють науковці, але незважаючи на різноманітність прав та свобод громадян їх існування об'єднує те, що вони спрямовані на задоволення матеріальних і духовних потреб людини, а також є рушійною силою для подальшого вдосконалення, розвитку та становлення правової держави. «Наявність комплексу прав та свобод є запорукою верховенства інтересів особи над інтересами держави та демократичності суспільства. А державний обов'язок має бути беззаперечно спрямований на реальне гарантування цих прав і свобод усіма доступними їй засобами».

Таким чином, підсумовуючи треба сказати по–перше, що до головних етапів становлення прав та свобод людини та громадянина починаючи з XIII до XX століття можна віднести:

1. Прийняття Великої хартії вольностей 1215 р., як результат боротьби за свободу та рівність прав місцевих феодалів і обмеження королівської влади, що відбулось на початку XIII ст. в Англії.
2. Петиція про право 1628 р. – це нормативний документ, за започаткував буржуазно–революційне законодавство Англії.
3. Habeas corpus act 26 травня 1679 р. «акт про краще забезпечення свободи підданих і про попередження ув'язнень за морями».
4. З метою запобігання протизаконним діям проти віри та вольностей народу духовними та світськими лордами був внесений у парламент Біль про права від 13 лютого 1689 р.

5. Важливу роль в історії формування першого покоління прав людини відіграла французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. фактично під час початку Великої французької революції.
6. Для забезпечення конституційних принципів щодо прав і свобод громадян 15 грудня 1791 р. було прийнято перші десять поправок до федеральної Конституції, або Білль про права, відповідно до якого були закріпленні такі правові інститути як: свобода слова, совісті, зборів, недоторканність особи. Ці документи були першими в історії правовими актами, де йшлося про права і свободи кожної людини.
7. Подальший неоцінений внесок у ХХ та на початку ХХІ ст. в розбудову прав та свобод людини і громадянина є прийняття Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Загальної декларації прав людини.

Отже, у середині ХХ ст. закріплення прав і свобод вийшло за межі національного права, було встановлено всесвітні нормативні принципи і стандарти основних прав. Характерною є й тенденція розвитку та закріплення прав і свобод як всесвітніх стандартів та механізмів їх захисту і на початку ХХІ ст.

Тож конституційне або основне право людини і громадянина – це можливість суб'єкта конституційно–правових відносин здійснювати ті чи інші дії, що не порушують Конституцію та інші нормативно–правові акти, але які спрямовані на отримання благ та задоволення інтересів щодо себе, або/так і щодо інших осіб, тобто юридичні можливості задоволення особистих потреб та інтересів відповідно до рівня розвитку громадянського суспільства й держави.

Свобода визначає гарантовану законом для індивіда можливість реалізовувати, за своєю волею, на власний розсуд і виходячи із суб'єктивних цілей надані йому права у встановлених законом межах. Категорія «свобода» є похідною від «права», оскільки ґрунтується на ньому.

Отже, конституційні права і свободи – це закріплені в Конституції України балага, які належать кожній людині, незалежно від наявності чи відсутності правового зв’язку між нею і Українською державою [36, с. 23].

На кінець по–терте проаналізувавши зазначені види класифікацій та враховуючи зміст Конституції України можна констатувати, що права та свободи людини і громадянина мають такі особливості: виникають не на основі загальних правовідносин, а безпосередньо з правовідносин, передбачених конституцією; виражають насамперед і безпосередньо відносини громадянина й держави; не припиняються й не виникають раз у раз, а діють постійно; їх зміст і обсяг для всіх громадян однакові; їх реальність забезпечується не так індивідуальними зусиллями окремого громадянина, як державним і суспільним ладом.

1.3 Проблеми методологічного дослідження прав і свобод громадянина

Під час проведення реформ українське суспільство було не готове до вирішення наявних методологічних проблем осмислення сучасного політичного процесу в Україні, а також врахувати ті зміни політичного стану які відбулись в країнах Європи і світу на початку ХХІ століття. Методологія соціального пізнання, яка донедавна була домінуючою виявилась неефективною. Вона визначається тим, що проблема прав і свобод громадян в радянський час залишалась лише як об’єкт гуманітарних досліджень і постала як об’єкт буржуазної науки в негативному забарвленні. Таким чином, тільки після переосмислення як світової, так і вітчизняної спадщини можна дати загальний аналіз сутності, природи, структури прав і свобод людини, що відповідають національному менталітету українського народу, а також дослідити основні чинники формування громадянського суспільства, без якого неможливе утвердження політичної свободи в Україні. А тому сьогодні лише загальногуманітарний дискурс (інструмент пізнання), який передбачає

аналіз відповідної культури, що могла впливати на розвиток прав і свобод, може надалі слугувати формою актуальності та теоретичної значущості проблеми утвердження прав і свобод громадян в незалежній Українській державі. Тому перед українськими дослідниками стоїть завдання вивчати досвід демократичного розвитку багатьох країн, а на основі отриманих знань продовжувати роботу, яка б була спрямована на вдосконалення та подальший розвиток демократичних процесів в Україні як держава перехідного періоду. Водночас така діяльність також має бути спрямована на подолання стереотипів у наукових поглядах на співвідношення особи і держави, громадянського суспільства і держави; на свободі конкретної людини, громадянина, особистості з її невід'ємними правами та певними обов'язками. Робота такого рівня вимагає аналізу сучасного політичного стану та оцінку його розвитку. Українське суспільство яке швидко розвивається потребує запровадження швидких змін, які мають реальне підґрунтя щодо переходу до ліберальних процесів, в яких були б злиті політико–юридичний і політико–соціологічний підходи, гармонійно поєднані продуктивні методологічні прийоми і конкретні методики різних наукових течій, філософських та політологічних доктрин.

Дослідженням вище зазначених питань теорії і практики прав і свобод людини і громадянина займалися, як сучасні українські вчені–політологи так і вітчизняні правознавці А.Колодій, А.Олійник, П.Рабинович, В.Погорілка, Ю.Тодики, О.Фрицький, та ін [63].

Тож звернемо увагу на таку правову категорію «свобода», що є похідною від «права», оскільки ґрунтується на ньому, є одним з найважливіших цінностей людства. Виникнення прав і свобод людини можна досліджувати з стародавніх часів. Варто зупинитись в цьому разі над поглядами поняття, розуміння свободи саме філософами античного періоду розвитку суспільства. В цьому разі треба зауважити, що погляди представників античного світу були не зовсім звичними для нашого

сприйняття, бо соціум того часу вбачав рівень свободи не у конкретній особі, а у проявах зовнішніх чинників життєдіяльності громади в цілому.

Отже, в античний період розвитку суспільства людина розглядалася як певна соціальна цінність, а її свобода та можливості здійснювати певну поведінку багато в чому залежали від природного і суспільного середовища.

У добу раннього Відродження свобода розумілася як «вільне творення у демократичній республіці, де немає місця тиранії, а громадяни є рівними перед законом. Свобода, як внутрішня потреба людини й політична умова, що забезпечує розвиток і захист від будь-яких зазіхань політичної влади на права громадян, не розглядалась» [6, с. 8].

У добу Нового часу теорія природного права і свободи громадянина розглядалась Г.Гроцієм, Т.Гоббсом, Дж.Локком, Ш.Монтеск'є, Ж.–Ж.Руссо. У підходах цих вчених зовнішні засоби, які «обумовлюють гарантованість прав і свобод людини, постають виключно інструментом сильної людини і не є засобом компенсації нерівності слабкої людини з сильною. Ліберальна концепція гарантій прав і свобод людини у Нову добу – це розуміння природної боротьби людей, де перемагає сильніший» [63, с. 6]. Вчення про природні права людини і громадянина стали ідейно–теоретичним фундаментом нового на той час капіталістичного ладу. І хоч буржуазні революції в країнах Європи готували різні соціальні групи, ідеологія природного права відображала інтереси всіх цих груп.

Проблему свободи особистості вище зазначені дослідники інтерпретували у межах двох альтернативних підходів, які можна визначити як «індивідуалістський» (Н. Мак'явеллі, Ж. Боден, Т. Гоббс) і суспільно–колективістський (Дж.Лок, Ш.Монтеск'є, Ж.–Ж. Руссо)[6, с. 9].

Томас Гоббс розрізняє «природне і позитивне право, у разі, якщо фізична недоторканість індивіда порушується іншими індивідами, він вважає, що людина має право на протидію. З цього можна зробити

висновок, що Гоббс фізичну недоторканість особистості ставить вище за волю суверена. Життя і здоров'я людини — **важливіша цінність, ніж держава**, що є політичною організацією, утвореною людьми для того, щоб покінчити війну всіх проти всіх і захищати права людини».

Другий підхід, був підтриманий великою кількістю відомих мислителів і політиків. Він зводиться до того, що «з моменту свого виникнення людина є включеною у суспільство, вона – продукт соціалізації» [6, с. 10]. Джон Лок (1632—1704) «повністю поділяв ідею природного права, суспільного договору, невідчуження прав і свобод особистості, права на повстання проти тирана, збалансованості законодавчої, виконавчої та судової влад. Свободу і недоторканність людей у цілому і кожної людини зокрема він визначав як можливість за власним бажанням робити все, що не заборонено нормативно–правовими актами, а також не залежати від невизначної волі інших людей». Гарантії такої свободи він бачив у рівному для кожної людини і для всіх людей загальнообов'язковому законі.

Свобода людини в суспільстві полягає в тому, що вона не підкорюється ніякій іншій законодавчій владі, крім встановленої за згодою в державі, не є підлеглою будь–чій волі і не обмежена будь–яким законом, за винятком тих, що будуть встановлені законодавчим органом відповідно до висловленої йому довіри [19, с.10–14].

Враховавши думку Іммануїла Канта щодо сформульованого змісту правової держави, права є «сукупністю ознак правового закріплення свободи індивіда, як узгодження свободи поведінки вільних осіб, спільного для усіх правила». В ученні І.Канта «свобода особистості виявляється нерозривно пов'язаною з розвитком її свідомості і моралі».

Ідея Г.Гегеля полягає в тому, що «держава у своїй ієрархічній структурі сама виступає як конкретне право». Із твердження абсолютного значення держави Гегель робить висновки: «держава має переважне значення в порівнянні з інтересами окремої особи; не можна розглядати

державу лише як засіб для охорони інтересів окремої особи, функції держави поширюються на захист суспільства і самої себе, забезпечуючи при цьому права і свободи окремого громадянина» [63, с. 6].

Особливо необхідно звернути увагу на думку про значення держави щодо забезпечення прав та свобод представником якої був Монтеск'є, який вважав, що «свобода – це розумна організація державної влади і додержання режиму законності». Свобода за Монтеск'є — це «право людини робити все, що дозволено законом. Повної свободи людина не може мати в тій державі, де не існує розподілу влад». Використовуючи вчення Лока, Монтеск'є обґрунтував необхідність у демократичній державі розподілу влад на законодавчу, виконавчу і судову, що повинні бути незалежними одна від одної. Законодавча влада, за вченням Монтеск'є, «повинна належати парламенту, виконавча — королю, судова — незалежному суду присяжних. Кожна з цих влад повинна мати механізм стримувань і противаг з метою недопущення узурпації однією владою інших владних повноважень. Тільки на таких умовах існування самостійних, незалежних одна від одної влад, людина може мати повну свободу, бути вільною у виборі певного варіанту поведінки в межах існуючих в державі законів. Якщо в суспільстві не забезпечено реалізацію прав і свобод людини і громадянина, не проведено розподілу влад на вищезгаданих засадах, таке суспільство не можна вважати демократичним».

В свою чергу політичні ідеї в Київській Русі у XI–XIV ст. засвідчують, що правові уявлення людей задовольнялися, попри всю їх важливість, «Правдою Ярослава» і «Руською Правдою». Ці документи не можуть зрівнятися із кодифікованим законодавством: вони утверджували лише звичаєве право. Отже, за своїм суспільним устроєм були далекі від демократичної моделі західної цивілізації [63, с. 7].

Розвиток політичної думки XV–XVII ст. відзначається активізацією інтелектуального життя засновниками якого були Юрій Дрогобич, Павло

Русин із Кросна, Лукаш із Нового Міста, Станіслав Оріховський. Останній обґрунтував справедливу державу, яка забезпечує громадянам право на національне життя, свободу слова, право слідувати вказівкам власного розуму. «Відсутність або порушення цих прав свідчить про дикість, варварство, деспотизм і суперечить людській природі. У козацьку добу політична думка мала дотик до реального конституціоналізму, започаткувавши документи конституційного характеру – Зборівський (1649 р.) та Білоцерківський (1651 р.) договори. Наступні прийняті документи унормували факт української автономії» [63, с. 7].

Подальший розвиток прав людини і громадянина, їх свободи і недоторканності можна прослідкувати, аналізуючи світову юридичну думку, законодавство та юридичну практику ХІХ–ХХ ст. Для першої половини ХІХ ст. характерно зміцнення буржуазних прав і свобод. У цей час відбувалась активна кодифікація законодавства, виникає представницька держава в її сучасному розумінні, буржуазія поступово завойовує собі політичні права і політичне панування. Прагнення буржуазії до свободи, прогресу і законності сприяли виникненню в державно-правовій ідеології того часу буржуазного лібералізму, що характеризувався розширенням свободи дій, свободи торгівлі, свободи приватної власності і промислової конкуренції, свободи і недоторканності людини та іншими громадянськими правами і свободами. Демократична організація суспільства ХХ ст. переконували, що «передбачає наявність широкого кола прав і свобод існування яких забезпечувалось нормативними гарантіями». Вибірність, юридична рівність громадян, недопущення сваволі більшості, чітке визначення меж можливого втручання держави у справи людини, плюралізм поглядів, дієві запобігання поглинання суспільства державою, партією, церквою або іншими організаціями, тож зазначений, але не вичерпний перелік правових категорії стисло характеризував демократичні напрямки розвитку держав до рівня тієї, яка забезпечує права та свободи громадян.

Вагомий доробок для України у розвиток прав людини в цілому та окремих її категорій завдячуємо таким мислителям, науковцям як Г. Сковороді., І. Вишенським, але ґрунтовна розробка всього інституту прав людини (економічні, політичні, соціальні, культурні) та поєднання історико–національних традицій українського народу з досягненням світової правової думки належать Михайлу Петровичу Драгоманову (1841–1895), погляди якого формувалися під впливом Гроція, Спінози, Локка. М. Драгоманов не залишив жодної праці, в якій би систематично та повно були б викладені думки про право. І все ж текстоологічний аналіз теоретичної спадщини великого мислителя дозволяє вирізнити концептуальне ядро його розробок, в галузі права — це «проблема прав людини». У «Старих Хартіях вольностей» 1895 р. М. Драгоманов прослідковує «виникнення та розвиток понять права людини, свободи, рівності перед законом» [15]. Для М. Драгоманова «ідея прогресу пов'язана з правами людини»: «Оглядаючи важливий шлях людей до усестороннього і вільного розвитку людської особистості, історик відноситься благородно до всього, що розширює свободу особи, чим би воно не було викликано» [16, с. 191]. Розмірковуючи про шляхи соціального прогресу, вчений писав «про мирні і немирні форми розвитку, віддавав перевагу тим, які потребували найменших жертв». Гуманізм М. Драгоманова привів його до думки про те, що основним засобом прогресу повинні стати реформи.

В кінцевому підсумку, при остаточній розробці моделі кращого майбутнього в думках вченого переважили соціалістичні ідеї. Шляхом до їх досягнення він бачив формування конституційно–правових законів і ліквідацію абсолютизму.

У своїх наукових розробках щодо держави яку Михайло Драгоманов хотів бачити він вбачав таке:

а) нову демократичну буржуазну Росію, в якій інтереси держави не суперечать інтересам народів, що проживають на її території, та інтересам окремої людини;

- б) соціальну федеративну республіку;
- в) обстоював наділення всіх громадян демократичними правами (свободою слова, друку тощо), впровадження місцевого самоврядування, рівноправність всіх народів;
- г) таку схему державного устрою: вільні народи об'єднуються у вільні суспільства, суспільства – в федерацію громадян у межах України, остання стає членом федерації на основі федеративного договору народів Росії, а потім об'єднується у федерацію всіх слов'янських народів і народів світу;
- д) закон і право, які б відображали волю трудівників. Головне призначення права, на його думку, – в закріпленні прав людини і громадянина [10].

Варто також відзначити міркування про державу та право з поміж інших політико–правових думок, пов'язаних із свободою, ідеї Богдана Олександровича Кістяківського, який рівень правової держави поставив у залежність від правової культури. У революційну добу, ліберальні погляди, пов'язані з свободою особистості для українських діячів ставали не на часі. Свобода поступово стала розумітись, як щось спільне, невід'ємне від суспільного. «Найліпшою формою державного буття є правова держава». Правовою він вважає таку державу, в якій владі відведено певні межі, влада є обмеженою і підзаконною. У сучасній правовій державі керують не особи, а загальні правила у вигляді правових норм. До юридичних засад правової держави Б. Кістяковський відносив: а) недоторканність особи; б) народне представництво, що забезпечується народом; в) солідарність влади та солідарність нації, що гарантується загальним виборчим правом; 3) держава і право — це дві складні сторони одного і того самого явища, право є началом, з якого складається держава.

Отже, нормативні документи в Україні, починаючи з Київської Русі, закріплювали певні суб'єктивні права і свободи людини та громадянина. Поряд з правами закріплювалися і юридичні обов'язки.

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки:

- 1) виникнення і розвиток суб'єктивного права людини має давню історію, останнє невід'ємне від історії виникнення і розвитку самої людини як соціальної істоти;
- 2) на різних етапах розвитку суспільства права і свободи людини мають різний зміст;
- 3) змістовно найбільш повного обсягу права і свободи особистості набувають в умовах громадянського суспільства і формальної рівності;
- 4) сучасна характеристика і зміст прав та свобод людини і громадянина вбирають в себе значну частину можливостей і характеризуються відповідним рівнем соціального життя в сучасній державі та громадянському суспільстві.

Також можна констатувати, що однією з найбільших проблем внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав за різні періоди їх становлення і до сьогодні є питання прав та свобод людини і громадянина. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

За своїм обсягом поняття свободи людини і громадянина повно відображає принцип, згідно з яким «людина має право робити все, за винятком того, що прямо заборонено чинним законодавством». Свободу людини характеризує й принцип рівних правових можливостей, правового сприяння і правової охорони, який закріплюють демократичні конституції, у тому числі, й Конституція України. Водночас «свобода людини як об'єктивна реальність виходить за межі, врегульовані правом, і має витoki у системі інших соціальних норм, що панують у демократичному суспільстві».

Потрібно пам'ятати, що «поняття свободи може мати неоднакове тлумачення, оскільки, з одного боку, свобода характеризує загальний стан людини, її соціальний статус, а з другого – конкретизується у можливості вчиняти ті або інші конкретні дії в межах, наданих людині мораллю та

правом». Можливості такого роду, що надаються нормами чинного права, визначаються як суб'єктивні права людини.

Що ж до прав громадянина, то вони зумовлені сферою відносин людини із суспільством, державою, їх інституціями. Основу цього виду прав становить належність людини до держави, громадянином якої вона є.

Більшість із особистих прав носять абсолютний характер тобто є не лише невід'ємними, а й такими, що не можуть бути обмеженими.

Реальність конституційних прав та свобод забезпечується державним і суспільним ладом. Вони охороняються відповідними нормами всіх галузей права. Наприклад, закріплене в Основному Законі України право на працю охороняється нормами трудового, адміністративного, кримінального та інших галузей права.

Соціальне призначення основних прав і свобод громадян визначається тим, що вони є показниками демократії, гуманізму й справедливості, і служать всебічному розвитку і вихованню особи, надають громадянам широкі можливості для активної участі в управлінні справами суспільства і держави, функціонуванню всього державного і політико-правового механізму.

Виходячи з цього, права та свободи людини й громадянина, закріплені в Конституції України, їх широта, реальність, гарантованість виражають не тільки фактичний та юридичний статус особи у суспільстві, а й суть діючої в країні демократії, соціальні можливості, закладені в самому суспільному ладі. Вони – показники зрілості суспільства, його досягнень. Весь перелік громадянських, економічних, соціальних, політичних і культурних прав та свобод має служити дальшому розвитку демократії й соціальному прогресові України.

Не можна не згадати думку Дж.С.Міля про те, що «жодне суспільство, у якого відсутні свобода совісті, думки, почуттів, міркувань, свобода смаків, занять, об'єднання в організації для досягнення своєї мети тощо, не може вважатися вільним, хоч би якою була форма правління». А.

де Токвіль вважав, «аби реалізовувались права і свободи людини в демократичній державі, необхідне забезпечення свободи як внутрішньої потреби кожного члена суспільства, втілення в життя поваги і рівності громадян перед законом, щоб релігійна мораль не поступалася атеїстичним переконанням».

Тому враховуючи думки вище зазначених вчених, філософів чітко простежувались основні правові позиції демократизації прав і свобод людини, як в країнах Європи так і на територіях України враховуючі зазначені історичні періоди. Враховуючі існуючі ідеї у зазначених працях вчених–юристів та думки сучасних провідних фахівців, то варто відзначити, що теперішня Україна вже як незалежна правова держава, яка має достатні важелі забезпечення та гарантування прав та свобод громадян на сьогодні переживає період «застою» в цьому плані, навіть простежуються ознаки концентрації влади та зосередження останньої в руках окремих органах влади. І хоча ідеї вчених, які враховані державними органами влади щодо реалізацій та впровадження реформ є одним із способів розвитку держави в напрямі захисту та забезпечення прав громадян намагаються втілити в життя, але не зважаючи на це суттєвого ефекту на сьогодні суспільство не відчуло. Причиною того є «незлагоджена» система роботи всіх гілок влади, фактично система стримування та противаг на сьогодні, яка мала забезпечувати дійсно існування правової держави в Україні діє, але не так як того вимагають риси правової. Це підтверджується порушенням прав громадян безпосередньо в судових органах влади, коли є випадки, що осіб які є обвинуваченими по вбивствах можуть безпідставно виправдати тощо. Це стосується і правоохоронних органів влади, які на звернення громадян, їх повідомлення в яких є ознаки складу злочину можуть також безпідставно відмовити в порушенні кримінальних справ, а це може бути для окремих громадян трагедією життя та назавжди втрату довіри до системи правосуддя, правоохоронних органів. Така тенденція має в свою чергу в

подальшому досить негативні наслідки, які є непередбачуваними. Нажаль цей перелік можна продовжувати, але це не є безпосередньою темою відповідної роботи. Для сучасної України в край необхідно дія влади таким чином, щоб відбулось підвищення рівня життя громадян бо економічний стан сім'ї є однією з важелів який сприятиме розвитку культури, а в свою чергу і правовому. Проведення реформ в судовій сферах, в сфері виконавчої влади є позитивним процесом, але останній не зможе проявитися себе в повній мірі, якщо ці реформи торкаються здебільшого простих громадян, а то і безпосередньо проводяться в інтересах посадовців, представників які мають владні повноваження.

РОЗДІЛ 2

ВИДИ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ, ЯК РЕЗУЛЬТАТ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРАВОЗАХИСНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

2.1. Система інститутів національного законодавства дія яких спрямована на захист прав і свобод громадян в Україні: теоретичні та практичні аспекти

Сучасна дія інститутів національного законодавства яка покликана забезпечувати захист прав громадян можна охарактеризувати як система норм–принципів, засобів, методів, що забезпечують у своїй сукупності здійснення та захист конституційних прав останніх.

Відповідно до ст. 3 Конституції України «людина є найвищою соціальною цінністю», вже враховуючи це можна говорити про те, що забезпечення та гарантування прав і свобод громадян це безпосередній обов'язок держави, створення та діяльністю якої є однією з головних покликань її існування в принципі. Щодо іншого в зазначеній статті є тільки тому підтвердження в більш детальному та розгорнутому вигляді. Й. Галтунг, розробляючи проблеми суспільства, зазначав, що воно покликане служити задоволенню людських потреб. Не існує державно значущих цілей (таких як національний економічний інтерес, процвітання, демократія та соціалізм), які б не зачіпали власне людських інтересів. Слепе наслідування подібним цілям є найкращим засобом просування до загибелі людства. Вищою кінцевою метою є лише людська самореалізація [75].

Спершу варто визначити, що взагалі собою являє інститут права – це сукупність норм права, які регулюють певне коло однорідних, одно порядкових суспільних відносин і утворюють однорідну групу. Це повною мірою стосується і конституційно–правового інституту, норми якого відзначаються певною автономією, об'єднуються на основі певних

принципів і методів, відзначаються відносною самостійністю правового регулювання. Розрізняють галузеві і міжгалузеві правові інститути. Так, галузевими конституційними інститутами є: інститут права і свобод людини і громадянина, органів державної влади, інститут громадянства тощо [47, с. 26].

Конституційно–правовий інститут – це функціонально відокремлена, внутрішньо стабільна підсистема взаємопов’язаних правових норм. Це – головний підрозділ конституційної галузі права, що є системою інститутів права і охоплює не один, а декілька різновидів правовідносин, однорідних за своїм змістом і методами правового впливу [47, с. 26].

Конституційні інститути у своїй сукупності утворюють систему, яка є основою Конституції України. Інститути розташовані в певному порядку, належним чином включені до тексту Конституції. Загальне уявлення про систему цих інститутів дає зміст Конституції. Це – інститут загальних засад конституційного ладу, інститут прав і свобод людини і громадянина, інститути законодавчої, виконавчої та судової влади, інститут прямого народовладдя, інститут місцевого самоврядування, інститут, що визначає порядок змін і доповнень Конституції [47, с. 27].

Принципами конституційно–правового інституту прав і свобод людини і громадянина є: закріплення на підставі існуючих нормами міжнародного права прав і свобод в національному законодавстві України, як повноправному члену світової співдружності; принцип невідчужуваності та непорушності їх від народження; принцип рівноправності; принцип єдності прав та обов’язків людини і громадянина; принцип гарантованості прав і свобод людини і громадянина.

Обов’язково треба зазначити, що при реалізації конституційних прав і свобод громадян має діяти принцип їх найвищої юридичної сили. Це означає виконання обов’язків усіма суб’єктами права в сфері правотворчості і правореалізації.

Виконання зазначених вимог (обов'язків) створює режим конституційної законності, в умовах якого будь-яка конституційна норма про основне право, свободу діє реально і безпосередньо.

Отже, захист прав людини, реалізація принципу законності належать до найгостріших проблем української дійсності. Конституційне прагнення розвивати і зміцнювати демократичну державу неможливо реалізувати без утвердження в суспільній свідомості і соціальній практиці невідчужуваних прав і свобод людини, нормативного закріплення їх гарантій. Держава зобов'язана проявляти активність у забезпеченні прав людини, у створенні матеріальних, організаційних, соціальних, політичних та інших умов для найповнішого використання людиною своїх прав і свобод.

Питання дотримання прав і свобод, принципу законності завжди привертало до себе увагу дослідників, що сприяло розвитку наукової думки в даній сфері. У правовій літературі проблематика забезпечення законності, прав та свобод знайшла певне відображення в працях А.Боннера, В.Копейчикова, В.Оксамитного, П.Олейника, М.Рабіновича, В.Степаняна, О.Трояна, В.Чхиквадзе, Л.Явича та інших. Аналіз наукових джерел дає можливість стверджувати, що лише існування системи гарантій саме по собі не забезпечує автоматичної реалізації прав і свобод людини та законності. У зв'язку з цим у науковий обіг введено поняття соціально-юридичного механізму захисту прав людини і громадянина як системи засобів та факторів, що створюють необхідні умови поваги до прав і свобод людини, реалізації принципу законності [50, с.14].

До такого механізму слід відносити систему державних органів, громадських організацій, правові та нормативні акти, які в сукупності і взаємопоєднанні забезпечують реалізацію зазначених принципів. Таку систему умовно можна відобразити наступним чином:

– органи державної влади і місцевого самоврядування та відповідні посадові і службові особи;

- спеціалізовані державні і громадські органи та організації у справі захисту прав і свобод людини і громадянина (наприклад, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, інститут адвокатури, прокуратури, суду тощо);
- політичні партії і відповідні громадські організації та їх органи;
- засоби масової інформації, державні і недержавні органи та організації в галузі масової інформації;
- правові та нормативні акти матеріального і процесуального характеру, які передбачають і закріплюють права, порядок їх реалізації і захисту та юридичну відповідальність за порушення;
- правові акти (документи), які підтверджують наявність, межі і характер прав і свобод;
- інші соціальні норми та їх акти (статути політичних партій і громадських організацій, звичаєві норми тощо) [50, с.14–15].

Найважливішим правовим джерелом, що досить чітко визначає «систему органів та посадових осіб різних рівнів, які повинні захищати права і свободи людини і громадянина, є Конституція України». Відповідно до Основного Закону до цієї системи належать: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, система судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокуратура, адвокатура, система правоохоронних органів України тощо.

Особливе місце у відповідній системі посідає Президент України. Він зобов'язаний сприяти формуванню відповідних механізмів контролю та забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, а обстоюючи їх, створювати умови нетерпимого ставлення до будь-яких випадків порушення прав і свобод громадян. Для виконання зазначених обов'язків Президент наділений правом вето щодо прийнятих Верховною Радою законів із наступним поверненням на повторний розгляд, право

розпуску Верховної Ради у передбачених, Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися; повноваженнями щодо скасування актів Кабінету Міністрів України, рішень голів місцевих державних адміністрацій та актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим; правом звертатися з клопотанням до Конституційного Суду України питань конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

До механізму захисту прав громадян також відноситься діяльність законодавчої гілки влади – Верховна Рада України здійснює захист прав і свобод через законодавчу діяльність шляхом визначення виключно в законах України прав і свобод людини і громадянина, гарантій цих прав і свобод, основних обов'язків громадян; громадянства, статусу іноземців і осіб без громадянства; прав корінних народів і національних меншин; основ соціального захисту; дотримання законності всіма суб'єктами правовідносин, визначення правового режиму власності тощо [37].

Важливу роль у механізмі забезпечення дотримання прав та свобод людини, принципу законності відведена Кабінету Міністрів України. Конституція України зазначає: Кабінет Міністрів України вживає заходів щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина відповідно до п. 2, ст. 116 Конституції України [37]. Оскільки його діяльність має бути спрямована на реалізацію та впровадження законодавчих актів які приймаються Верховною Радою України, а це в першу чергу стосується нормативно–правових актів які стосуються прав громадян.

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують додержання прав і свобод громадян на певній території.

Судова гілка влади займає з найбільш відповідальних місце в системі органів державної влади, діяльність якої спрямовується на захист

прав і свобод громадян, який безпосередньо проявляється у прийнятті рішення або винесення вироку судом, тобто є кульмінацією судового процесу, яка і є правосуддям.

Особлива роль у забезпеченні дотримання прав і свобод громадян та реалізації принципу законності відведена апеляційним судам. Діяльність яких спрямована на перегляд рішень судів першої інстанції у випадках допущення останніми помилок під час прийняття рішень по справі, це може бути неправильне застосування норм матеріального або процесуального права, не дослідження окремих доказів по справі тощо.

Конституційний Суд завданням якого є гарантування верховенства Конституції України на всій території держави. Зазначену функцію останній здійснює шляхом перевірки за відповідністю до Конституції України законів та інших нормативно–правових актів, які можуть бути визнані в разі їх невідповідності неконституційними повністю або частково, тобто окремі положення. В цьому разі такі нормативно–правові акти втрачають чинність, а якщо їх дією було порушено конституційні прав та свободи, вони фактично поновлюються.

На захист прав і свобод спрямовані також рішення з питань офіційного тлумачення Конституції та законів України, які мають обов'язкову силу. Такі тлумачення надають неоціненну допомогу судам загальної юрисдикції, не наділеним правом прямого звернення до Конституційного Суду. Право прямого звернення до Суду з приводу тлумачення законів мають Президент України, не менше як 45 народних депутатів України, Уповноважений з прав людини, Верховний Суд, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади.

Зі змісту Закону зрозуміло, що звичайні громадяни фактично позбавлені можливості звертатися до Конституційного Суду. Йдеться про абстрактне, факультативне надання громадянам права звертатися до Суду лише з представницьких питань офіційного тлумачення Конституції та законів України. Підстави для їх звернення також обмежені певними

умовами, зокрема, наявністю неоднозначного застосування одних і тих самих положень Конституції чи законів України судами, іншими органами державної влади. Безпосередньо звернутися до Конституційного Суду громадяни не можуть. В їх інтересах це може зробити Уповноважений Верховної Ради з прав людини [55].

Наступний з системи інститутів дія, яких спрямована на захист прав та свобод людини покладаються на інститут Уповноваженого з прав людини, який існує в рамках парламентаризму. Зазначена посадова особа заповнює прогалини і компенсує недоліки судових засобів захисту, парламентського та відомчого контролю за адміністративними органами. Омбудсмен розглядає скарги на рішення або дії (бездіяльність) державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, державних службовців і сприяє відновленню порушених прав. Він незалежний від будь-яких органів і посадових осіб, а у своїй роботі керується лише Конституцією та законодавством України, загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права, міжнародними договорами України з іншими державами [35, с. 271–272]. Але не зважаючи на це новий для нашої країни демократичний інститут, який поки, що не здатний докорінно змінити ситуацію в країні, в сили специфіки своєї діяльності. Незважаючи не це отриманий досвід його функціонування вказує на необхідність удосконалення існуючої законодавчої бази. Так, відповідно до п. 17, ст. 85 Конституція України містить лише згадку про цю посадову особу у зв'язку із закріпленням повноважень Верховної Ради по призначенню і звільненню з посади Уповноваженого з прав людини [37]. Тому Основний Закон слід доповнити спеціальним розділом, який була би присвячений Уповноваженому з прав людини, оскільки цей інститут має важливе значення для розвиваючої правової держави обов'язком якої є захист прав громадян. Закріплення конституційного статусу українського Омбудсмена, безумовно, підвищить його авторитет та популяризацію в суспільстві,

сприятиме зміцненню механізму забезпечення прав і свобод громадян і принципу законності в Україні.

Специфічним демократичним інститутом, який входить до зазначеної системи є інститут адвокатури захист та забезпечення прав і свобод громадян без функціонування якого неможливий. Адвокат зобов'язаний здійснювати представництво, сприяти захисту прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб за їх дорученням в усіх органах, установах, організаціях. Вказана діяльність базується на принципах верховенства права, незалежності, гуманізму, демократизму і конфіденційності [50, с.17].

Гарантування суб'єктивних прав людини органами Міністерства внутрішніх справ проявляється у забезпеченні особистої безпеки громадян, у своєчасному запобіганні злочинам та адміністративним правопорушенням, швидкому і повному їх розкритті, охороні громадського порядку та забезпеченні суспільної безпеки, захисті власності від протиправних посягань, наданні правової та організаційної допомоги громадянам, посадовим особам й іншим суб'єктам у здійсненні їх законних прав та інтересів.

Неурядові правозахисні організації це одна із форм захисту прав громадян, що діє в Україні. До них відносяться наступні впливові організацій, такі як Український центр прав людини, заснований при Українській Правничій фундації, групи міжнародної амністії, що об'єдналися в Українську асоціацію, Українсько–американське бюро захисту прав людини, Харківська правозахисна група та інші.

Отже, захист прав і свобод людини і громадянина є конституційно–правовим і міжнародно–правовим обов'язком сучасної держави. Здійснюється він за допомогою системи принципів, інститутів, механізмів і процедурно–правових правил, прямо чи опосередковано призначених для цих цілей.

Україна створила чітку, більш–менш ефективну систему захисту й забезпечення прав і свобод людини та громадянина, правова основа якої – це передусім чинна Конституція, нормативно–правові акти національного законодавства, а також міжнародні угоди, укладені Україною.

Проте стан справ у сфері дотримання та захисту прав і свобод ще далекий від бажаного. За даними Інформації про звернення громадян у 2009 році до Уповноваженого з прав людини за захистом своїх конституційних прав звернулися 84,1 тис. громадян України, іноземців та осіб без громадянства (дані взяті із сайту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – www.ombudsman.kiev.ua). Усього за час діяльності інституції станом на 1 січня 2010 р. до Уповноваженого звернулися 975,5 тис. осіб щодо захисту прав і свобод, порушених унаслідок рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

У зверненнях, що надійшли на адресу Уповноваженого з прав людини протягом 2009 р., міститься 40 258 повідомлень про порушення конституційних прав людини і це тільки офіційні данні, а скільки порушень відбулось, але громадяни знехтували своєю можливістю звернутися до уповноважених органів держави або, що є ще гіршим навіть не знали про таке право на звернення.

Як і раніше, більша частина з них стосується порушень громадянських прав – 20 682 повідомлення, або 51,4% загальної кількості.

Друга за кількістю група повідомлень стосується порушень економічних прав громадян. У 2009 р. їх надійшло 6866, або 17,0% від загальної кількості повідомлень.

У 6265 повідомленнях, або 15,6% від загальної кількості, йдеться про порушення соціальних прав громадян.

5242 повідомлення, або 13,0% від загальної кількості, стосуються порушення особистих конституційних прав громадян, зокрема, на повагу

до гідності, честі, свободу від застосування тортур та іншого жорстокого поводження чи покарання; права на недоторканність житла та свободу від втручання в особисте і сімейне життя.

Така ситуація яка склалася в нашій державі виникла та продовжує існувати у зв'язку з соціально–економічною і політичною кризами, та у свою чергу зниженням загального рівня культури й моралі. Це свідчить про те, що органи державної влади не можуть поки, що забезпечити підтримку належного захисту прав громадян. Неабияке значення в цьому випадку посідає недовіра громадян на основі цього до інститутів державної влади, недостатня структурованість суспільства, відсутність у населення досвіду використання найважливішого органу захисту прав і свобод людини – суду. Одним з можливих виходів з цієї ситуації є подальша дія та створення нових громадських організацій метою діяльності яких є безпосередня робота над розглядами скарг громадян з питань порушення їх конституційних прав. Така діяльність має існувати у тісній співпраці з уповноваженими органами державної влади, це в свою чергу з часом може налагодити цілий злагоджений механізм захисту прав громадян та при цьому розвантажити владі органи. При цьому владні структури будуть мати час який можна використати, щоб поступово розв'язувати проблеми в цій сфері. Але тут варто зазначити, що для існування такої співпраці держава має сприяти таким громадським організаціям у відповідній роботі.

У свою чергу ступінь демократичності будь–якого суспільств визначається не декларуванням, а насамперед повнотою забезпечення прав і свобод людини, функціонуванням ефективного механізму їх захисту. Україна, як і всі посттоталітарні держави, робить спробу практично забезпечити увесь спектр прав і свобод людини, проголошених Конституцією і законодавством. Тож така співпраці на ділі буде корисною не тільки державі у розв'язанні її внутрішніх проблем, які існують в країні, а також підвищуватиме її рівень на міжнародній арені.

2.2. Правозахисні громадські організації, їх класифікація та суспільне значення

«Громадянське суспільство ~ це люди, які думають і діють незалежно від держави». (Дж. Сорос)

Взаємовідносин держави і суспільства відбивається у визнанні відносно незалежного існування і функціонування правової держави і громадянського суспільства. Державу не можна ототожнювати з суспільством, бо в такому разі і суспільство, і державу необхідно було б характеризувати як режим тоталітаризму. Між державою і суспільством повинна існувати певна дистанція, що і забезпечує демократію, відповідний рівень свободи суб'єктів громадянського суспільства. Водночас ця межа відносна, а не абсолютна, бо держава за своєю сутністю є необхідною для існування і розвитку громадянського суспільства [29].

Правильною щодо цього є думка Гегеля, який «не вважав державу чимось зовнішнім стосовно громадянського суспільства і пояснював їх взаємозв'язок діалектично». Він зазначав, що «громадянське суспільство є єдністю різних осіб, які його складають. А якщо це так, то зрозуміло, що вони мають власні, іноді навіть протилежні інтереси, для узгодження яких і необхідна держава, що є організацією загального зв'язку кожного з кожним» [8, с. 279–289]. Отже, вірно підкреслюючи об'єктивний характер походження і необхідність держави для формування і розвитку громадянського суспільства, Гегель водночас помилявся, стверджуючи, що «держава — це абсолютна мета його існування».

Держава і громадянське суспільство на підставі концепції філософів минулого, що базується на висунутій ними ідеї своєрідного суспільного договору, який і є відправною розвитку та вдосконалення правової організації та механізму взаємодії держави і суспільства. Передбачалося, що делегуванню частини своїх прав і свобод державі буде запорукою гарантування стабільності та правопорядку у життєдіяльності суспільства. Над цими питаннями працювало багато вчених–правознавців, зокрема, В.В.Головченко, А.М.Колодій, В.В.Копейчиков, Н.М.Онищенко,

В.Ф.Опришко, Л.М.Павловська, П.М.Рабінович, В.Ф.Сіренко, О.Ф.Скакун, М.В.Цвік, В.М.Шаповал, Ю.С.Шемшученко та інші.

Україна на сьогодні об'єктивно потребує розробки і впровадження в практику суспільного життя дієвого громадського контролю над дотримання прав і свобод громадян, що в свою чергу також сприятиме розвитку громадянського суспільства та його інститутів, який відповідав би формам, що прийняті у демократичних країнах світу.

Відповідно до ст. 3 Конституції України «найвищою соціальною цінністю держави є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека». [37].

В демократичних країнах зазначені організації є безпосередніми партнерами держави діяльність яких спрямована на захист прав людини, шляхом активної участі у розробці та поданні своїх розробок концепцій, стратегій і програм.

Особливе значення щодо захисту прав громадян займають громадські організації, а саме ті з них, котрі здійснюють це професійно, а тому можуть вважатися суто правозахисними.

У світовій практиці громадські організації називають неурядовими організаціями (далі – НУО). Визначення, яке запропоноване в Енциклопедії публічного міжнародного права, характеризує такі організації як «приватні об'єднання, федерації, спілки, товариства, групи не засновані урядом або міжурядовою угодою, які здатні відігравати певну роль у міжнародних відносинах своєю діяльністю, члени яких мають незалежне право голосу. Членами неурядових організацій можуть бути як індивідуальні особи (окремі громадяни), так і юридичні» [48, с. 5].

Але поняття «неурядові організації» є, безперечно, ширшим від поняття «громадські правозахисні організації» (далі – ГПО), оскільки політичні партії не є ГПО, але розглядаються як неурядові організації чи групи [48, с. 5]. Існує й інший підхід до визначення НУО. Наприклад, у Фундаментальних принципах щодо статусу неурядових організацій в

Європі є положення про те, що до цих організацій (НУО) не належать політичні партії [70, с. 20].

Питання віднесення громадських організацій до правозахисних у законодавстві України безпосередньо не врегульовано, оскільки в ньому не передбачено такого виду об'єднань громадян. Винятком є ч. 5, ст. 16 Закону України «Про звернення громадян», де суб'єктом подання скарги в інтересах громадянина зазначено організацію, яка здійснює правозахисну діяльність [16] або правозахисну функцію ст. 18 того ж закону. Але цим, на жаль, і обмежено згадки в законодавстві України про подібні організації.

Ознаки ГПО, які відрізняють їх від інших об'єднань громадян [66, с. 11–12]:

1. Створення та існування ГПО тільки як недержавного об'єднання громадян;
2. Визначальною статутною метою ГПО має бути діяльність із захисту прав людини, тобто правозахисна діяльність;
3. ГПО, за їхніми статутами, мають бути неприбутковими;
4. Фінансування правозахисної діяльності цієї організації мало б здійснюватися з позабюджетних коштів. У виняткових випадках фінансування ГПО може здійснюватися з бюджету держави чи з місцевих бюджетів. Наприклад, можливе виконання ГПО державного замовлення щодо надання певного виду соціальних послуг (які, до речі, передбачено Законом України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003).

Ці кошти мають формуватися переважно з благочинних пожертв різних акумулюючих організацій (фондів, фундацій) чи безпосередньо від меценатів, спонсорів, окремих фізичних осіб та/або з доходів, створених цією ГПО госпрозрахункових установ і організацій, заснованих нею підприємств як окремих юридичних осіб [54];

5. Адресатами основної статутної (правозахисної) діяльності можуть бути як окремі фізичні особи, так і суспільство в цілому чи окремі

його частини (зокрема, і територіальні громади, чи мешканці окремих вулиць, будинків тощо).

Таким чином, у зв'язку з тим, що під час своєї діяльності громадських правозахисних організацій це може призвести до деяких конфліктів між державними установами різних рівнів, в цьому разі держава в особі її органів держ. влади не повинна брати безпосередньої участі у створенні й організації діяльності останніх. Проте легалізація такого роду діяльності повинна відбуватися лише на підставі отриманих дозволів в спеціалізованих державних органах після проходження реєстрації, тобто все має бути в рамках законодавства.

Наступним що треба зазначити це те, що чи захист прав здійснюється як основне статутне завдання. Видається за доцільнішим визнавати статус ГПО лише за тими організаціями, для яких діяльність із захисту прав людини є їхньою основною статутною діяльністю.

Такого роду діяльність може мати як відновлювальний, так і запобіжний характер. Відновлювальна правозахисна діяльність виникає у разі порушення певного конкретного права людини і громадянина, і вона спрямовується на реальне відновлення порушеного права та на усунення негативних наслідків цього порушення. Запобіжна ж правозахисна діяльність може виникати як наслідок відновлювальної правозахисної діяльності з метою недопущення усунених порушень надалі, а також у разі прийняття правової норми, яка в майбутньому може спричинити порушення права конкретної особи чи групи осіб, і здійснюється завдяки дослідженню та аналізу законодавства (чи окремих нормативних актів) і внесенню пропозицій щодо його вдосконалення.

Варто зазначити, що правозахисна діяльність передбачена статутними документами є надзвичайно клопіткою та відповідальною бо за кожною справою можуть залежати цілі долі громадян, тому відповідною роботою мають займатися спеціалісти, фахівці високого рівня з юридичною освітою та досвідом роботи за фахом.

У проєкті закону який пропонується створити, необхідно передбачити статтю яка має вказати, що ГПО є неприбутковою організацією. Кошти на діяльність ГПО не можуть надходити з державного бюджету лише у випадку роботи над спільним проєктом, який відповідає статутній діяльності організації, оскільки шляхом встановлення чи відміни фінансування певної діяльності держава може впливати на її обсяг, види та подальші наслідки.

В юридичній літературі дається визначення поняття громадської правозахисної організації, яке має таке формулювання: ГПО – це недержавне об'єднання фізичних та/або юридичних осіб, створене, насамперед, з метою практичного захисту прав кожної людини шляхом їх відновлення (у разі порушення) та/або запобігання їхньому порушенню у майбутньому, здійснює свою діяльність безоплатно та не ставить за мету отримання прибутку чи здобуття державної влади [66, с. 12].

На нашу думку враховуючи вище зазначені ознаки ГПО відповідне визначення може бути доповнене наступним чинному: **громадська правозахисна організація – це зареєстрована на підставі добровільного волевиявлення громадян (або юридичних осіб в особі їх уповноважених представників) у встановленому законом порядку юридична особа, недержавної форми власності, діяльність якої спрямована на захист, відновлення та запобігання порушення прав та свобод людини та громадянина, яка здійснюється на безоплатній основі, а матеріально-фінансове забезпечення формується з благочинних пожертв фізичних, юридичних осіб чи від доходів засновників цієї ГПО.**

Класифікація ГПО в юридичній літературі здійснюють за різними критеріями [66, с. 12]:

За територією, на яку поширюється їхня діяльність:

– локальні – ГПО, які свої членство та діяльність зосереджують лише в певному регіоні однієї держави (наприклад, громадська правозахисна

організація «Молоді Правники» діє тільки у Львівській області);

- національні – якщо їх членство чи діяльність поширюється на територію лише певної країни (наприклад, Харківська правозахисна група, Українська правнича фундація з Центром прав людини);
- міжнародні – якщо членство чи діяльність ГПО виходять за межі однієї держави (наприклад, «Міжнародна Амністія», Українсько–американське бюро захисту прав людини).

Залежно від кола людей, чиї права захищаються:

- загальні – якщо діяльність ГПО спрямована на захист прав усіх і кожного;
- спеціальні – коли діяльність ГПО спрямована на захист прав лише певного виду суб'єктів, наприклад, військовослужбовців строкової служби, дітей, жінок, споживачів, молоді, фермерів та ін.;
- індивідуальні – якщо діяльність ГПО спрямована на захист прав та законних інтересів однієї конкретно визначеної особи.

За об'єктом захисту, тобто за видом і обсягом прав людини, які захищає ГПО:

- універсальні – якщо їхня діяльність спрямована на захист усіх прав, які закріплені в Конституції, національних законах та ратифікованих державною міжнародних договорах;
- галузеві – якщо ця діяльність спрямована на захист лише певного виду прав або якогось окремого права.

На мою думку до цієї класифікації ГПО можна також ж додати такий критерій:

Залежно від правового зв'язку суб'єкта з державою:

- діяльність організації яка спрямована на захист прав тільки громадян держави;
- діяльність організації яка спрямована на захист тільки іноземців, осіб які мають подвійне громадянство, осіб без громадянства та біженців.

Узагальнюючи різноманітні джерела – міжнародні договори,

національні конституції та законодавства, статuti громадських правозахисних організацій – можна виділити низку принципів, які регулюють діяльність ГПО [24, с. 73].

Насамперед дуже важливо виокремити принцип незалежності правозахисних організацій від держави. Регулювання діяльності ГПО державою повинно бути зведене лише до перевірки інформації про очевидні порушення в цій організації, і не більше того. Стан незалежності має бути не лише формальним – це має бути всеохоплююча незалежність: і матеріальна, і фінансова, і організаційна тощо.

До принципів діяльності ГПО також відносяться:

- свобода асоціацій та мирних зборів членів ГПО. Проявом такої свободи також є відсутність будь-яких зобов'язань бути членом цієї асоціації;
- внутрішня демократія ГПО, тобто прийняття рішень за принципом «одна людина – один голос»;
- розмежування легальної ідентичності ГПО і легальної ідентичності окремих її членів – важливо унеможливити переслідування членів ГПО через її діяльність;
- відсутність особистого зацікавлення в членстві ГПО, добровільна робота в організації;
- відкритість, відповідальність та підзвітність ГПО. Потрібно наголосити, що правозахисний рух принципово має бути відкритим і ненасильницьким, оскільки захист прав людини слід порівнювати із діями рятувальників у надзвичайних ситуаціях. Відкритість ГПО повинна бути всезагальною, а не лише для перевіряючих органів чи організацій;
- безпартійність. Позиція політичної партії виражає інтереси певної верстви населення. Але правозахисник повинен, як би це не було важко, захищати порушені права особи незалежно від її партійності, переконань, раси, національності, релігійної приналежності чи інших властивостей;

- максимальна достовірність інформації, висвітлюючи будь-які питання ГПО повинні «говорити правду, лише правду і нічого крім правди».

В Україні НУО, які відносять себе до ГПО, найчастіше ставлять перед собою такі завдання:

- проведення консультативної роботи з громадянами та опрацювання і надання відповідей на їх звернення;
- здійснювати аналіз стану порушень прав громадян на території України та на підставі отриманих даних проводити роботу щодо їх усунення;
- співробітництво та взаємодія з підприємствами, установами та організаціями, як державної так і недержавної форми власності щодо стану забезпечення прав людини та громадянина;
- підтримка діяльності всеукраїнської інформаційної мережі правозахисних організацій;
- здійснення просвітницької діяльності у галузі прав людини, спрямованої на поширення правозахисних знань, вивчення, узагальнення та поширення міжнародного досвіду серед широких верств населення;
- На думку правозахисників, найголовнішими завданнями їхньої діяльності є виховання громадянської самосвідомості, поваги до права й підвищення інформованості громадян про права людини [66, с. 14].

Як приклад, хочу привести діяльність юридичних клінік в Україні та їх місце у захисті прав громадян серед інших організацій, з'ясувати їх роль у становленні правової культури, правосвідомості громадян, розкрити основні напрями діяльності юридичних клінік щодо захисту прав громадян.

На сьогодні визначення положення юридичних клінік породжує багато дискусій та є предметом досліджень як вітчизняних, так і іноземних науковців і практиків. Так, певні науковці, які досліджують тему юридичної клінічної освіти, вважають створення юридичних клінік справою вищих навчальних закладів (ВНЗ) [13, с. 5; 14, с. 23].

Більш широке визначення юридичній клініці надають В.Слов,

С.Молібог, Д.Павленко [18, с. 25], «розкриваючи сутність клініки з огляду на її існуючі структурні особливості». Тобто, «юридичні клініки можуть існувати і як структурні підрозділи вищих навчальних закладів, і як окремі громадські організації».

В Україні, за даними Асоціації юридичних клінік [42] існує певна кількість клінік, які займаються захистом прав громадян та створені у тандемі “вищий навчальний заклад – громадське утворення”. Це, зокрема, громадська організація “Об’єднана асоціація студентів–юристів Закарпаття”, що створена і діє при юридичному факультеті Ужгородського національного університету; Одеська міжвузівська юридична клініка на базі громадської організації “Південноукраїнського центру молодих юристів”; юридична клініка Дніпропетровського національного університету імені О.Гончара; громадська організація “Київський правозахисний альянс”, створена на базі юридичної клініки Київського національного університету внутрішніх справ та інші.

Таким чином, громадські організації, що створюються при юридичних клініках ВНЗ, мають на меті об’єднання зусиль юристів–практиків, викладачів, науковців, студентів–волонтерів та передбачають серед статутних видів діяльності – правову освіту і безоплатну юридичну допомогу для населення.

Проведені дослідження дають змогу говорити про необхідність визнання юридичних клінік, що займаються захистом прав громадян як особливих громадських утворень, тим паче, що методологічне уявлення про такі юридичні клініки, навіть як структурного підрозділу ВНЗ, не виключає їх громадської сутності, у тому числі завдяки таким характерним рисам, як:

- створення з метою спільної реалізації професійних та суспільних інтересів працівників клініки;
- вільний вибір напрямів діяльності за власною ініціативою (наприклад, безкоштовна правова допомога шляхом юридичних консультацій);

- учасниками юридичних клінік є студенти–волонтери та викладачі ВНЗ, що у більшості випадків працюють на громадських засадах, тобто добровільно та безоплатно виконують завдання клініки;
- фінансування переважно за кошти вітчизняних або іноземних громадських організацій (благодійних фондів), що спеціалізуються на захисті прав людини;
- створення юридичними клініками громадських організацій (асоціацій, фондів юридичних клінік), що координують їх діяльність тощо.

Ці відмінні риси відрізняють юридичні клініки від інших громадських формувань, наприклад, від громадських приймалень при органах державної влади, місцевого самоврядування чи громадських об'єднаннях, які були створені ще до появи юридичних клінік. Так, громадські приймальні виконують суміжні з юридичними клініками функції, але є окремим видом громадського утворення з огляду на виконання головного завдання – забезпечення рівня правової культури у відносинах “влада – громадянин”.

Більшість юридичних клінік проводять роботу у різних напрямках діяльності, намагаючись охопити весь обсяг правової допомоги, тоді як інші виділяють для себе певні напрями допомоги громадянам, тобто визначають свою спеціалізацію.

Термін “спеціалізація юридичної клініки” містить коло суб'єктів, що є потенційними клієнтами клініки, так і конкретні питання з тієї чи іншої галузі права, що є предметом діяльності клініки [71, с. 25; 47, с. 11].

Тобто, найбільш успішні й якісні напрацювання за роки діяльності, як правило, складають особливі форми роботи і є спеціалізацією юридичних клінік.

За даними Асоціації юридичних клінік України – клініки, які включили до переліку своєї спеціалізації медичне право, захист прав пацієнтів, серед напрямів своєї діяльності виділяють [7, с. 103–105]:

1. Правозахисну роботу;

2. Правопросвітницьку роботу;
3. Наукову та законодавчу аналітику.

Перший напрям роботи є основним для більшості юридичних клінік, які опікуються медичним правом (наприклад, юридичні клініки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського, Кримського юридичного інституту Одеського державного університету внутрішніх справ, Економіко–правового факультету Донецького національного університету та ін.), і охоплює: «консультування та складання юридичної документації з медичного права; представництво в органах влади, місцевого самоврядування та судах; вирішення резонансних справ пацієнтів тощо».

Особливостями консультування громадян можна назвати роботу юридичних клінік у співпраці з громадськими організаціями, юридичними фірмами тощо. Так, юридична клініка Київського національного університету внутрішніх справ у співпраці з благодійною організацією «Всеукраїнська Рада захисту та безпеки пацієнтів» проводить консультування шляхом листування.

За суб'єктом звернення консультування проводяться як для пацієнтів, так і для медичних працівників. В Україні серед клінік, що займаються консультуванням медичних працівників, можна виділити юридичну клініку Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, що тісно співпрацює з професійними медичними об'єднаннями.

Що стосується ведення медичних справ у судах, то на стороні громадян виступають переважно кваліфіковані юристи юридичної клініки, а студенти залучаються як помічники. Досвід у судовому захисті прав громадян мають юридичні клініки Львівського національного університету імені І.Франка, Київського національного університету внутрішніх справ та ін.

Другим напрямом діяльності юридичної клініки є

правопросвітницька робота, яка, як один із основних перспективних напрямів у діяльності юридичних клінік, може відбуватися у двох формах:

1. Проведення тематичних лекцій, семінарів з проблемних питань медичного права у школах, ліцеях, інститутах правового та медичного напрямку. Юридичними клініками, що проводять зайняття у такій формі, зокрема, є: юридична клініка Львівського національного університету імені І.Франка, юридична клініка Донецького національного університету та ін.

2. Проведення інтерактивних тренінгів (програма “практичне право”) з питань медичного права та захисту прав громадян як для студентів–клініцистів з метою отримання останніми практичного досвіду проведення таких занять, так і для школярів, студентів–юристів і медиків.

Так, успішним проектом юридичних клінік та громадських організацій у використанні інтерактивних технологій у галузі медичного права став розроблений у 2008 році право просвітній тренінгів комплекс “Практичне право: права пацієнтів”. При розробленні комплексу було розкрито питання права та обов’язків лікарів і пацієнтів, відповідальність і захист у медичній діяльності тощо.

У розробленні комплексу взяли участь викладачі, практики та студенти, які представляють юридичні клініки Київського національного університету внутрішніх справ, Чернігівського юридичного коледжу Державного департаменту у питаннях виконання покарань, Національної академії Державної податкової служби України, громадські організації “Київський правозахисний альянс”, Львівський обласний благодійний фонд “Медицина і право”.

На основі цього комплексу було проведено ряд інтерактивних тренінгів та занять зі студентами–медиками у різних куточках України, а також Всеукраїнський тренінг для тренерів та правозахисників мережі юридичних клінік. Програма тренінгу була побудована так, щоб поповнити основні знання з медичного права та розкрити систему інтерактивних

технологій, за допомогою яких якісно проводити заняття правової освіти у цьому напрямі знань. Учасники тренінгу були не простими споглядачами, вони отримували навички практичного застосування набутих знань. Кожний із учасників практикувався у проведенні інтерактивного заняття за сценарієм, що розроблений згаданими вище юридичними клініками–партнерами у реалізації проекту.

Третім напрямом роботи в юридичних клініках із захисту прав громадян стала наукова та законодавча аналітика.

Проведення науково–практичних конференцій та наукових досліджень, які стосуються теоретичного та практичного аналізу питань медичного права та захисту прав громадян проводять юридичні клініки Львівського національного університету імені І.Франка, Київського національного університету внутрішніх справ, Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, Дніпропетровського національного університету імені О.Гончара тощо.

Що стосується розроблення та складання проектів нормативно–правових документів, пов’язаних із питаннями медичного права та галуззю охорони здоров’я, участь беруть викладачі та студенти юридичної клініки Львівського національного університету імені І.Франка, Хмельницького університету управління та права, які мають напрацювання у співпраці з суб’єктами законодавчої ініціативи щодо розроблення і подання пропозицій щодо зміни нормативних актів України.

Крім наведених, існують також інші юридичні клініки, які надають консультації інвалідам, особам, які постраждали на Чорнобильській АЕС, батьки дітей–інвалідів, особи з ВІЛ/СНІД та іншим особливим категоріям громадян. Проте кількість розглянутих справ ще не дає змоги виділити їх в окрему класифіковану групу напрямів.

Отже, підсумовуючи другий розділ варто зазначити, що критична ситуація з забезпечення прав громадян яка склалася в нашій державі виникла та продовжує існувати у зв’язку з соціально–економічною і

політичною кризою, та у свою чергу зниженням загального рівня культури й моралі. Це свідчить про те, що органи державної влади не можуть поки в повній мірі забезпечити підтримку належного захисту прав громадян. Неабияке значення в цьому випадку посідає недовіра громадян на основі цього до інститутів державної влади, недостатня структурованість суспільства, відсутність у нааселення досвіду використання найважливішого органу захисту прав і свобод людини – суду. Одним з можливих виходів з цієї ситуації є подальша дія та створення нових громадських організацій метою діяльності яких є безпосередня робота над розглядами скарг громадян з питань порушення їх конституційних прав. Така діяльність має існувати у тісній співпраці з уповноваженими органами державної влади, це в свою чергу з часом може налагодити цілий злагоджений механізм захисту прав громадян та при цьому розвантажити владі органи. При цьому владні структури будуть мати час який можна використати, щоб поступово розв'язувати проблеми в цій сфері. Але тут варто зазначити, що для існування такої співпраці держава має сприяти таким громадським організаціям у відповідній роботі.

Одним з перших кроків до виправлення ситуації є розробка та лобіювання необхідності прийняти спеціального Закону України «Про Правозахисні громадські організації», який би закріплював статус, права, обов'язки, сферу діяльності, порядок створення, матеріально–правове забезпечення.

Також варто зазначити, що підсумок другого розділу є формулювання ГПО яке в свою чергу може отримати своє вираження в запропонованому вище Законі, як і будь–яке поняття, останнє має низку ознак які були зазначені вище. Враховуючи позитивні аспекти запропонованих форм визначення ГПО, які існують в юридичній літературі нами було запропоновано універсальне визначення яке включало, як ознаки так і аспекти інших формулювання відповідного поняття. Тож, **громадська правозахисна організація – це зареєстрована**

на підставі добровільного волевиявлення громадян (або юридичних осіб в особі їх уповноважених представників) у встановленому законом порядку юридична особа, недержавної форми власності, діяльність якої спрямована на захист, відновлення та запобігання порушення прав та свобод людини та громадянина, яка здійснюється на безоплатній основі, а матеріально–фінансове забезпечення формується з благочинних пожертв фізичних, юридичних осіб чи від доходів засновників цієї ГПО.

Не останню роль в захисті прав громадян громадськими організаціями та розвитку юридичного руху належить юридичним клінікам, вдосконалення нормативно–правової бази, що регулює їх діяльність на законодавчому рівні та визнання юридичних клінік спільним утворенням як представників держави (ВНЗ), так і представників громадського сектору.

Розкриваючи сутність основних напрямів діяльності юридичних клінік, які займаються захистом прав громадян, наголошується на тому, що юридичні клініки, незважаючи на різноманітність їх організаційно–правових форм, мають на меті – спрямування правосвідомості студентів на створення активної правової позиції та підвищення правової культури населення у галузі охорони здоров'я всіма передбаченими законом засобами.

З урахуванням позитивних прикладів впровадження юридичної практики у галузі охорони здоров'я та за умови підтримання як з боку громадських утворень, так і з боку держави, юридичний клінічний рух має всі перспективи отримати необхідні умови для подальшого розвитку юридичної клінічної освіти населення.

РОЗДІЛ 3

ГАРАНТІЇ, ЯК ЗАПОРУКА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Гарантій захисту прав і свобод громадянина в Україні їх становлення та зміст

Поряд з теорією природного права розвивалась і теорія гарантованості. Було впроваджено ідею про необхідність створення інституту гарантування забезпечення прав і свобод людини, при цьому головним важелем і сам безпосереднім механізмом його функціонування, покладалось саме особливий апарат публічної влади – державу. Над відповідним питанням працювали українські мислителі такі як: П.Орлик, Г.Сковорода, Т.Шевченко, І.Франко, М.Драгоманов, Л.Українка, М.Грушевський, Б.Кістяківський та інші, які теорію гарантованості поєднували з теорією соціальної держави.

Розвиток сучасних наукових досліджень гарантій прав і свобод людини і громадянина йде завдяки плідній праці українських вчених В.І.Андрейцева, М.О.Баймуратова, В.В.Копейчикова, О.А.Костюченка, В.О.Котюка, В.В.Кравченка, М.І.Малишка, А.А.Нечитайленка, А.Ю.Олійника, В.Ф.Погорілка, П.М.Рабіновича, О.Ф.Скакун, В.Я.Тація, Ю.М.Тодици, О.Ф.Фрицького, В.М.Шаповала, Ю.С.Шемшученка та інших. У сучасних умовах підвищується інтерес до проблеми гарантій прав і свобод людини як в Україні, так і в зарубіжних країнах.

Спершу варто зазначити, що ж є конституційні гарантії.

Конституційні гарантії – це передбачені Основним Законом України умови, засоби, методи і механізми, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина [34, с. 132].

«Гарантування прав і свобод», як стверджує Ю.Тодика, – «своєрідний зовнішній метод обмеження влади, яка завжди прагне до саморозширення і посилення своєї присутності у всіх сферах людського життя» [34, с. 167].

У такому разі методологія політичних гарантій повинна розглядатися передусім крізь призму політики держави, спрямованої на створення умов для всебічного розвитку людини, забезпечення її прав і свобод. Політика Української держави чіткіше виражена у положенні ч. 2 ст. 3 Конституції, де утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головний обов’язок держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Як показує міжнародний досвід, «ефективність гарантування основних прав та свобод людини залежить від рівня розвитку правових принципів й інститутів демократії, стану економіки, засобів розподілу життєвих благ, правотворчої атмосфери в суспільстві, рівня правового виховання і культури населення, ступеня суспільної злагоди, наявності певних елементів у системі функціонування державної влади». До останніх, зокрема, треба зарахувати: «наявність писаної конституції», чинність якої не може бути призупинена довільно, а також жорсткої процедури її формальної дії; «надійне законодавче забезпечення користування правами і свободами»; «визнання владою конституції як джерела цієї влади і умови її легітимності»; «конституційні гарантії стримування надмірного посилення виконавчої влади»; «наявність компетентних і ефективно діючих органів представницької влади»; «закріплення у конституції основних прав і свобод людини», що відповідають міжнародним стандартам; «наявність незалежності судової влади у вигляді судів загальної і спеціальної юрисдикції»; «наявність компетентного, високоефективного та авторитетного органу конституційного контролю».

Система гарантій прав і свобод громадян включає передумови економічного, політичного, організаційного та правового характеру, а також захисту прав і свобод. Система гарантій, умови, засоби й методи, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особи [35, с. 207].

Практична реалізація конституційних прав і свобод забезпечується двома категоріями гарантій [35, с. 207–209]. Це, по–перше, загальні гарантії, якими охоплюється вся сукупність об’єктивних та суб’єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян, на усунення можливих причини й перешкод щодо їх неповного або неналежного здійснення, на захист прав від порушень.

Загальні гарантії прав і свобод можна класифікувати на економічні, політичні й організаційні.

Економічні гарантії конституційних прав і свобод громадян України це: спосіб виробництва; економічний лад суспільства, який має забезпечувати неухильне зростання продуктивних сил на основі визнання й захисту різних форм власності на засоби виробництва; соціально–орієнтована ринкова економіка; економічна свобода громадян та їхніх об’єднань у виборі форм і здійсненні підприємницької діяльності.

До політичних гарантій належать: «держава – головний організатор здійснення та захисту прав громадян; влада народу, яку він здійснює безпосередньо і через органи місцевого самоврядування; право громадян на свободу об’єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення й захисту своїх прав і свобод; право громадян на участь в управлінні державними справами, у референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право громадян звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України».

Організаційні гарантії – це систематична організаторська діяльність держави та всіх її органів, посадових осіб, громадських організацій по створенню сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами й свободами.

По–друге, це спеціальні (юридичні) гарантії – правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права й свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод,

поновлюються порушені права.

Юридичні гарантії – це надання державою формальної (юридичної) загальнообов’язковості тим умовам, які необхідні для того, щоб кожний громадянин міг скористатися своїми конституційними правами і свободами. Юридичні гарантії встановлюються державою в Конституції, нормах поточного законодавства. Їх метою є реальне забезпечення правовими засобами максимального здійснення, охорони й захисту конституційних прав і свобод громадян. Зокрема, Основним Законом передбачається низка конкретних гарантій, які є переважно традиційними для Конституції і законів України. До них належать:

- «право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльність органів державної влади, органів самоврядування, посадових і службових осіб» [37];
- «право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної шкоди, що завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю зазначених органів і осіб»;
- «право знати свої права й обов’язки, закони та інші нормативно–правові акти, які визначають права і обов’язки громадян, але не доведені до відома населення у порядку, встановленому законами, є недійсними [37]; гарантується недопустимість зворотної дії закону (ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визначалися законом як правопорушення)» [37];
- «право на правову допомогу, яке означає, зокрема, що кожний вільний у виборі захисника своїх прав, і що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безкоштовно» [37];
- «принцип необов’язковості виконання явно злочинного розпорядження чи наказу» [37];
- «принцип презумпції невинуватості людини, який означає, зокрема, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в

законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду, і що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину» [37];

- «гарантія недопустимості обмеження конституційних прав і свобод означає, що дані права й свободи не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [37].

Призначення цих та інших нормативно-правових гарантій, які містять Конституція і закони України, полягає в тому, щоб забезпечити найсприятливіші обставини, в яких закріплений в Конституції України статус людини і громадянина став би юридичним і фактичним соціальним становищем кожної особи. «Гарантії, таким чином, є тією ланкою, яка дає змогу здійснити необхідний в правовому статусі громадян перехід від передбаченої в Конституції і в законах України можливості до реальної дійсності».

Для реалізації прав і свобод людини необхідно, звичайно, щоб особа, по-перше, сама бажала цього, і по-друге, мала певний рівень правового виховання і правової культури. Тому важливою є роль держави у формуванні належної правової свідомості у кожного громадянина.

Найважливішими передумовами і водночас елементами захисту прав і свобод громадянина в системі гарантій в Україні повинні виступати норми й принципи матеріального та процесуального права, які закріплені у Конституції і які повинні бути реалізовані у поточному законодавстві й судовій практиці. До таких норм та принципів, наприклад, належать: принцип, що конституційні права і свободи не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [37]; принцип передбачуваності та ясності законів, які приймаються тощо.

Проте основною юридичною гарантією прав і свобод людини виступає судовий захист. Судова влада здійснюється, зазвичай, завдяки конституційному, цивільному, адміністративному та кримінальному

судопровадженню. Об'єктом оскарження до суду можуть бути рішення, дії або бездіяльність, завдяки яким порушені права і свободи громадян чи створені перешкоди для їх здійснення, або на громадянина покладено якісь не передбачені законом обов'язки, або громадянин був незаконно притягнений до якої-небудь відповідальності.

В Україні, згідно з Конституцією, «судовий захист прав і свобод покладено на систему судів загальної юрисдикції та спеціалізовані суди [37], а також на Конституційний Суд України» [55].

Значне місце у механізмі захисту прав і свобод людини належить контролю за додержанням законодавчими, виконавчими й судовими органами положень Конституції про права і свободи людини і громадянина. Такий контроль у світовій конституційній практиці здійснюється у двох формах: у формі звичайної процедури контролю за конституційністю нормативних актів й у вигляді спеціальних процедур, формально-юридичного забезпечення основних прав і свобод.

Перша форма контролю в Україні здійснюється у специфічному виді. Згідно зі ст. 147 Конституції України, «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції і дає офіційне тлумачення Конституції і законів України. При цьому захист прав і свобод громадян можливий шляхом конституційного звернення чи письмового клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина» [55].

Спеціальні процедури забезпечення прав і свобод громадян законодавством України не передбачені.

Система органів, які здійснюють нагляд за додержанням прав і свобод людини, включає не лише правові інститути. В багатьох державах є спеціальні служби омбудсмена, які відповідають за своєчасне і адекватне реагування влади на звернення та скарги громадян. В одних країнах ця

служба представлена однією особою (Росія, Польща, Португалія, Велика Британія, Іспанія, Франція, Австрія та ін.), в інших – колегіальними органами (Угорщина та ін.).

Хоча омбудсмен, як правило, призначається і звільняється з посади органом законодавчої влади, він розглядається як орган, незалежний від інших публічних влад у сфері здійснення своєї компетенції.

До повноважень цієї служби, зазвичай, належить [32, с. 211]: розгляд скарг громадянина на порушення його конституційних прав; проведення розслідування за власною ініціативою, якщо є підозра, що дії адміністрації порушують закон або суперечать справедливості і доцільності, чи є факти зловживання владою. Омбудсмен зобов'язаний викривати корупцію в діяльності службових осіб, розглядати скарги щодо публічної служби, адміністрації держави, тюремної служби, нерівних можливостей доступу до державної служби. Він вправі викликати необхідних осіб, вимагати пред'явлення документів, вести допит будь-якої особи, вимагати від будь-яких осіб співпраці та використовувати їх знання при розслідуванні.

Акти і рішення, які приймає омбудсмен, не мають юридичної сили. Але омбудсмен щорічно представляє доповіді парламенту, і останній приймає відповідні заходи до порушників закону.

Сфера діяльності омбудсмена – це відносини, між громадянином і представниками держави (органами, службовими особами). До його компетенції не входять справи, у яких громадяни взаємодіють між собою.

Важливою правовою гарантією захисту прав людини є відповідальність за їх порушення. Ефективність цієї гарантії визначається об'ємом правового захисту, який є у особи, і тим, як вона вміє користуватися цими правами.

Об'єм правових засобів захисту в сучасний період значно розширено завдяки підключенню до національних, внутрішньодержавних інститутів і органів системи міжнародної юрисдикції. Мова йде про

міжнародно–правові гарантії прав людини, які закріплені в універсальних і регіональних міжнародних документах (наприклад, у таких універсальних актах, як Загальна декларація прав людини, і таких регіональних, як Європейська конвенція по захисту прав людини, про які говорилося у попередньому розділі).

Проте інститут судового захисту прав людини має і суттєвий недолік. Скарги на порушення прав людини зазвичай приймаються до судового розгляду лише після того, як вичерпані інші засоби правового захисту.

В Україні з прийняттям Конституції запроваджено службу омбудсмена. Згідно з ч. 17 ст. 85 Конституції України «до повноважень Верховної Ради України належать: призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні».

Детально питання організації і діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини визначені в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Згідно з Законом, «парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції здійснює на постійній основі Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. У своїй діяльності Уповноважений керується Конституцією України, законами України та чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Сфера застосування Закону є «відносини, що виникають при реалізації прав і свобод людини і громадянина між громадянином України, незалежно від місця його перебування, або іноземцем чи особою без громадянства, які перебувають на території України, та органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями

громадян, підприємствами, установами, організаціями, незалежно від форми власності, та їх посадовими і службовими особами».

Метою парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина, який здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, є [32, с. 213]:

- «захист прав і свобод людини і громадянина», проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;
- «додержання та повага до прав людини і громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій та їх посадових і службових осіб»;
- «запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння поновленню порушених прав»;
- «сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність з Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі»;
- «поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва у галузі захисту прав і свобод людини і громадянина»;
- «запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод»;
- «сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу».

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює свою діяльність на підставі відомостей про порушення прав і свобод людини і громадянина, які отримує за зверненнями громадян України, осіб без громадянства чи їх представників, народних депутатів України, громадських організацій, а також за власною ініціативою.

Уповноважений приймає та розглядає звернення громадян України, іноземців, осіб без громадянства або осіб, які діють в їхніх інтересах,

відповідно до Закону України «Про звернення громадян».

Такі звернення подаються Уповноваженому протягом року після вчинення порушення прав і свобод людини та громадянина. За винятком обставин цей строк може бути подовжений Уповноваженим, але не більше ніж до двох років.

При розгляді звернення Уповноважений відкриває провадження у справі «про порушення прав і свобод людини і громадянина»; роз'яснює заходи, які їх має вжити особа, яка подала звернення, направляє його за належністю в органи, до компетенції яких належить розгляд справи, та контролює розгляд цього звернення; або відмовляє в подальшому розгляді звернення.

Уповноважений не розглядає тих звернень, які розглядаються судами, зупиняє вже розпочатий розгляд, якщо заінтересована особа подала позов, заяву або скаргу до суду.

Повідомлення про прийняття звернення до розгляду або про відмову у прийнятті звернення до розгляду надсилається в письмовій формі особі, яка його подала, при цьому відмова у прийнятті звернення до розгляду повинна бути вмотивованою.

Відповідно до Закону, Уповноважений повинен реагувати на порушення положень Конституції, законів України, міжнародних договорів України стосовно прав та свобод людини і громадянина.

Актами такого реагування є звернення Уповноваженого (конституційне подання та подання до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, їх посадових і службових осіб).

Конституційне подання вноситься до Конституційного Суду України з приводу вирішення питання про відповідність Конституції України закону України, чинного правового акта Верховної Ради України, акта Президента України та Кабінету Міністрів України, правового акта

Автономної Республіки Крим, офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

Подання Уповноваженого – це акт, який вноситься ним до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, їх посадовим і службовим особам для вжиття відповідних заходів у місячний строк щодо усунення виявлених порушень прав та свобод людини і громадянина.

Конституція України досить чітко визначає систему органів та осіб, які мають захищати права й свободи людини і громадянина. Це: «Президент України, як гарант прав і свобод людини й громадянина, Верховна Рада України, яка виключно законами визначає права і свободу людини і громадянина, гарантії цих прав та свобод, Кабінет Міністрів України, який повинен вживати заходів щодо забезпечення прав і свобод людини й громадянина, місцеві державні адміністрації на відповідній території, які повинні забезпечувати додержання прав і свобод громадян, підсистема судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, Конституційний Суд України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [37], прокуратура, адвокатура, інші правоохоронні органи України».

Отже, формування громадянського суспільства в Україні неможливе без належного гарантування прав і свобод людини та громадянина. Проголошення прав і свобод та їх повсюдне і суворе дотримання – це різні речі. На основі положень Конституції України, що стосуються насамперед прав і свобод людини, необхідне прийняття тих законів, якими буде встановлено ефективний механізм здійснення цих прав і свобод. Ця проблема є багатоманітною і складною. В її основі лежить природне право людини на свободу і недоторканість.

Підвалини реальності прав і свобод людини та громадянина полягають в тому, що права та свободи гарантуються державою і не можуть

бути скасовані, а при прийнятті нових законів, або внесенні до них змін не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. А для цього необхідні відповідні гарантії здійснення людиною своїх прав та свобод.

3.2. Захист прав і свобод громадянина в Україні завдяки системи конституційних гарантій

Зміцнення конституційних гарантій захисту прав і свобод людини є засобом формування України як соціальної правової держави.

Проголошення прав і свобод вищою соціальною цінністю зовсім не визначає можливостей їх ефективного здійснення на практиці. Тому, важливе створення дієвого, реально–функціонуючого механізму їх реалізації, забезпечення та захисту з позицій гарантій прав особи.

Необхідне вжиття нагальних заходів для оптимізації українського законодавства, зокрема шляхом подальшого поглиблення правового змісту нормативних актів, повноту забезпечення в законах України конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина, гармонізації українського законодавства з актами міжнародного права, і перш за все – регіонального європейського права, завершення систематизації та кодифікації законодавства. Без них залишається неможливим реальне становлення верховенства правового закону в Україні. Доцільно було б розробити відповідну Концепцію формування правового законодавства та становлення його верховенства в Україні, яка має бути закріпленою на рівні закону. В Концепції слід чітко визначити місце правового закону в ієрархії нормативно–правових актів, розкрити юридичний зміст та значення верховенства правового закону, визначити засоби його забезпечення та основні шляхи становлення в Україні.

Концепція має розкрити зміст принципу верховенства права у сучасному його розумінні, продемонструвати шляхи впливу на розбудову правової системи конституційних гарантій прав людини, включаючи соціальні права.

Концепції має визначити засоби реформування існуючої системи законодавства України, зміст процесу правотворчості, підвищення соціальної цінності прав і свобод людини і громадянина в законодавчій практиці України.

Саме практичні правові засоби реалізації принципу верховенства закону дозволять, вирішити проблему реалізації верховенства права.

Критерії ієрархії нормативно–правових актів і дотримання самої ієрархії дозволять сформувати сучасну правову систему конституційних гарантій прав та свобод людини, де правовий закон буде відповідати принципам права, де підзаконні нормативно–правові акти не будуть виходити за межі правового закону, викривляти його, звужувати проголошені ним і гарантовані права, як це, на жаль, має сьогодні нерідко місце. Адже сьогодні, навіть після прийняття Рішення Конституційного Суду України, мають місце порушення вищих за ієрархією правових актів нижчими, зокрема підзаконними.

Нормальному функціонуванню суспільства і утвердженню в ньому соціальної справедливості, громадянського миру та злагоди має сприяти також його соціальність. Досліджуючи місце і роль соціальної держави у системі гарантування прав та свобод людини, можна сказати, що у вітчизняному правознавстві й державознавстві теорія соціальної держави перебуває поки що на початковій стадії формування.

Сучасна Україна може розвиватися на конституційно визначених засадах демократичної, соціальної і правової держави тільки при вихованні належної правосвідомості та правової культури усього населення держави. Вбачається, що для досягнення належного для демократичної правової соціальної держави рівня правосвідомості і правової культури, має постійно здійснюватися ефективне правове виховання, правова освіта, забезпечуватися їх висока професійна якість. Крім того, має здійснюватися безкоштовно для населення правова просвіта, доступна для кожного пересічного громадянина шляхом поширення популярних правових знань і

правових консультацій і в першу чергу щодо гарантій прав і свобод людини та їх практичної реалізації.

Конституційні прагнення розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу неможливо реалізувати в Україні без утвердження політичних прав та свобод людини. Вагомість політичних прав у державотворчому процесі вимагає створення та розвитку системи гарантій, які відповідали б реально існуючим відносинам. Динаміка суспільних відносин, насамперед у політичному житті, зумовлює певні зміни у теоретичному обґрунтуванні та практичному застосуванні конституційно–правових гарантій політичних прав та свобод людини і громадянина. До цього часу в Україні проблема конституційно–правових гарантій політичних прав та свобод не була, на жаль, належним чином вивчена. Це пов'язано насамперед з історичними чинниками, оскільки в історії України були часи, коли застосування політичних прав та свобод у повній мірі не було можливим. Лише проголошення незалежності України породило реальні можливості використання людиною політичних прав та свобод. Значною мірою отримав розвиток інститут народовладдя. Інтеграційні процеси руху України до міжнародних структур зумовили необхідність приділити належну увагу проблемам гарантування прав та свобод людини і громадянина, в тому числі і політичних. Зазначені фактори підкреслюють актуальність теоретичного обґрунтування проблеми конституційно–правових гарантій політичних прав та свобод людини і громадянина, а також використання отриманих у до слідженні результатів на практиці. Вивчення проблем конституційно–правових гарантій політичних прав має також виключне значення для розвитку конституційного права України як науки та навчальної дисципліни.

Ефективність гарантій основних прав і свобод людини та громадянина залежить від рівня розвитку правових інститутів демократії, стану економіки, засобів розподілу життєвих благ, правотворчої діяльності в суспільстві, рівня правового виховання і культури населення, ступеня

суспільної злагоди, наявності належного функціонування державної влади та інше.

Таким чином, гарантії прав і свобод людини та громадянина, їх широта, реальність, здійсненність виражають не тільки фактичний та юридичний статус особи в суспільстві, а й суть діючої в країні демократії, соціальні можливості, які закладені в самому суспільному ладі. Вони показники зрілості суспільства, його досягнень, тим більше, що на державу та її органи Конституція і закони України покладають обов'язки забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

3.3. Досвід іноземних держав ефективного забезпечення та гарантування захисту прав і свобод громадян

Становлення міжнародного права прав людини пов'язане з розробкою й ухваленням міжнародних актів універсального характеру, у яких права людини було систематизовано, а також із формуванням міжнародних організаційних механізмів захисту цих прав. У міжнародному праві така систематизація була здійснена з 1948 по 1966 роки в серії нормативних актів, неофіційно іменованих Міжнародною хартією прав людини, яку складають Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. У ці ж роки були створені найважливіші універсальні міжнародні механізми захисту прав людини. Міжнародна хартія прав людини є нормативно-правовою основою міжнародного права прав людини.

Загальна декларація прав людини ухвалена 10 грудня 1948 р. і досі залишається з багатьох поглядів документом унікальним. Це був перший міжнародний акт, у якому були викладені громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права людини. Вперше вони були викладені в міжнародному документі систематизовано, у вигляді каталогу, тобто як перелік прав і свобод. Декларація вперше проголосила

необхідність єдиного для всіх розуміння прав людини. Вперше в міжнародному праві Декларація пов'язувала дотримання прав людини з рухом до демократії.

Загальна декларація прав людини була ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН у формі резолюції. Це викликало та викликає чимало питань про юридичну силу цього документа, тому що за загальним правилом резолюції Генеральної Асамблеї ООН мають рекомендаційний характер. Втім більшість правників поділяють думку про те, що норми «Декларації є відображенням звичаєво–правових норм і тому мають характер міжнародно–правового зобов'язання» [44, с. 187–188].

Комітет адвокатів з прав людини

Організація працює 1978 року для поширення відомостей про права людини та їх захисту. Її праця неупереджена. Комітет контролює дотримання прав людини, закріплених Декларацією про права людини, урядами держав.

Програма діяльності комітету фокусується на створенні організацій та структур, що гарантуватимуть дотримання прав людини.

Комітет також допомагає особам, що потребують притулку, біженцям, намагається змінити досить обмежені права біженців в усьому світі.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. є одним із найбільш авторитетних міжнародно–правових договорів про права людини. Його текст може бути умовно розділений на дві частини: статті, у яких викладено зміст громадянських і політичних прав, і статті, що стосуються міжнародного контролю за дотриманням цих прав. Формулювання статей про права людини не залишають сумнівів у їхньому імперативному характері. Це є наслідком розуміння того, що «з дотриманням саме громадянських і політичних прав пов'язані гарантії особистої свободи людини та рух суспільства до дійової демократії. Держави–учасниці зобов'язані забезпечити в межах своєї юрисдикції

дотримання громадянських і політичних прав у повному обсязі. Пакт надає державі право обмежити деякі із проголошених прав. Контроль за дотриманням норм Пакту, включаючи розгляд індивідуальних скарг, здійснює міжнародний орган – Комітет із прав людини» [44, с. 188].

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. був підписаний одночасно з Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. Його юридичні особливості пов'язані «з особливостями проголошених у ньому економічних, соціальних і культурних прав. Економічні, соціальні та культурні права є невід'ємними, як і громадянські та політичні права, і не менш важливими». Проте існують суттєві особливості в реалізації економічних, соціальних і культурних прав. Вони витратні, тобто обсяг їхньої реалізації залежить від економічного добробуту держави, а тому не може бути однаковим у різних країнах. Реалізація цих прав пов'язана з розширенням патерналістських функцій держави, що завжди містять потенційну загрозу авторитизації влади, а тому повинні мати межі. Міжнародний контроль за дотриманням економічних, соціальних і культурних прав зазвичай не пов'язаний із розглядом індивідуальних скарг. Формулювання статей Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права за загальним правилом є диспозитивними і не передбачають прямої дії [44, с. 189].

Комітет з економічних, соціальних та культурних прав

Засновано в 1985 році. Головною функцією комітету є «спостереження за виконанням державами–учасниками положень Пакту про економічні, соціальні та культурні права». Згідно з статтями 16 та 17 Пакту, «держави–учасники зобов'язані подавати до комітету періодичні доповіді з описом законодавчих, судових та інших заходів, здійснених ними для захисту закріплених у Пакті прав. Крім того, держави зобов'язані надавати інформацію, щоб свідчила про те, в якій мірі вони здійснюють відповідні права та в яких галузях вони зустрічаються з труднощами».

Після аналізу доповіді Комітет приймає зауваження. Вони відображують думку єдиного експертного органу, здатного виносити такі висновки.

Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (Європейська конвенція з прав людини) – найстаріший серед регіональних договорів про права людини та найбільш авторитетний міжнародно–правовий документ із прав людини в Європі. Крім основного тексту Конвенція містить 12 протоколів, у яких розвинуті, доповнені чи уточнені окремі її положення.

Конвенція була одним із перших міжнародних документів, що містив поняття політичної демократії, одночасно визнаючи її найважливішою умовою дотримання прав людини. Тим самим була підкреслена антитоталітарна спрямованість цього акта, ухваленого «європейськими країнами, що є однодумцями та мають спільну спадщину в політичних традиціях, ідеалах, свободі та верховенстві права», з метою «зробити перші кроки до колективного забезпечення певних прав, проголошених у Загальній декларації прав людини» (Преамбула). Конвенція є першим міжнародним договором у галузі прав людини, що не тільки має на меті захистити широкий спектр громадянських і політичних прав, а й встановлює систему міжнародного судового контролю за їх дотриманням у кожній із держав–учасниць [44, с. 189].

Виникнення міжнародних організаційних механізмів захисту прав людини пов'язане з розширенням у цій сфері міжнародно–правового співробітництва після Другої світової війни. Це стало наслідком формування міжнародної єдності в розумінні цінності прав людини та їхнього захисту. Щойно таке розуміння було сформульоване у Статуті ООН, відразу ця організація стала центром міжнародно–правового співробітництва з прав людини. В її рамках були створені найбільш авторитетні міжнародні органи із захисту прав людини. З початку 50–х років почали виникати регіональні міжнародні організаційно–правові

механізми захисту прав людини, перший з яких створено відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини.

У сучасному світі існує розгалужена система з декількох десятків універсальних і регіональних міжнародних органів з прав людини з різним обсягом компетенції. Це дозволяє класифікувати ці органи, щоб легше розібратися в особливостях їхньої діяльності. Існуючі міжнародні органи з прав людини поділяють насамперед на універсальні та регіональні.

Універсальні міжнародні організаційні механізми захисту прав людини. Універсальні органи з прав людини мають компетенцію, що поширюється на значну кількість держав світу і, як правило, виключно на ті держави, які є учасниками відповідного універсального міжнародного договору про права людини (Комітет з прав людини, Комітет з прав дитини й ін.). В обмеженого кола міжнародних органів з прав людини контрольні повноваження не обов'язково пов'язані з участю держави в міжнародному договорі (Комісія з прав людини). Жоден з універсальних міжнародних органів з прав людини не є повноцінним міжнародним судовим органом, хоча пропозиції щодо їх створення висловлювалися відразу після закінчення Другої світової війни.

Універсальні органи з прав людини можуть бути квазісудовими та конвенційними. До квазісудових належать органи, утворені на підставі міжнародних договорів для здійснення контролю за дотриманням цих договорів державами–учасниками та діють за процедурою, що нагадує суду (Комітет з прав людини). До конвенційних належать органи, утворені на підставі міжнародних договорів для здійснення контролю за дотриманням цих договорів державами–учасниками (Комітет із прав дитини – згідно з Конвенцією про права дитини; Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок – згідно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок тощо). Конвенційні органи мають переважно політико–правовий характер [44, с. 203–204].

Особливе місце посідає Комісія з прав людини – «універсальний орган, повноваження якого не пов'язані з участю держави в міжнародних договорах про права людини». Її було засновано на підставі рішення ЕКОСОР у 1946 р. Комісія складається із представників 53 держав – членів ЕКОСОР, обраних на три роки. За час існування Комісія з прав людини зробила значний внесок у розуміння прав людини та в розвиток міжнародного співробітництва в цій сфері. Вона має широкі повноваження щодо контролю за дотриманням прав людини, проводить дослідження у сфері захисту прав людини та надає рекомендації та пропозиції ЕКОСОР, готує проекти міжнародних документів щодо прав людини та співпрацює з іншими міжнародними органами в цій галузі. Комісія вправі створювати власні допоміжні органи. Одним із них є Підкомісія з попередження дискримінації прав і захисту меншин.

Важливим повноваженням Комісії із прав людини є розгляд заяв і повідомлень про порушення прав людини. З 1967 р. відповідно до рішення ЕКОСОР Комісія одержала право вивчати інформацію про грубі та масові порушення прав людини у всіх країнах, незалежно від того, чи є вони учасниками міжнародних договорів про права людини. На підставі таких досліджень Комісія вправі подавати до ЕКОСОР доповіді та пропонувати рекомендації щодо усунення порушень прав людини. У 1970 р. ЕКОСОР в резолюції 1503 затвердила процедуру розгляду Комісією із прав людини повідомлень про масові порушення прав людини. Комісія не розглядає повідомлення, якщо скаржник не вичерпав національні засоби правового захисту [44, с. 204–205].

Верховний комісар ООН з прав людини

Пост Верховного комісара заснований Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 48/141 від 20 грудня 1993 року, на підставі Віденської Декларації і Програми дій, прийнятих Всесвітньою конференцією по правах людини (Відень, 14–25 червня 1993 року). Верховний комісар призначається Генеральним секретарем ООН на 4 роки і затверджується

Генеральною Асамблеєю. Надалі можливо продовження терміну ще на 4 роки.

Верховний комісар є посадовою особою ООН, за посадою він відповідає рівню заступника Генерального секретаря ООН, розміщується в Женеві і має відділення зв'язку в Нью-Йорку. Під керівництвом і егідою Генерального Секретаря він відповідає за координацію усієї діяльності у галузі прав людини в межах ООН.

Верховний комісар керується тим, що усі права людини є неподільними, універсальними і взаємозалежними. При всій необхідності враховувати значущість регіональних особливостей і різного історичного, культурного і релігійного досвіду держав незалежно від їхньої політичної, економічної і культурної систем, ці держави зобов'язані заохочувати і захищати усі права людини й основні свободи. Винятково важлива функція сприяння Верховного комісара збалансованому і стійкому розвитку в інтересах усіх людей і забезпечення реалізації права на розвиток.

Повноваження Верховного комісара не виходять за рамки загальної компетенції Генеральної Асамблеї ООН, ЕКОСОПу і Комісії ООН по правах людини, а відповідні правомочності виражаються, зокрема, у рішеннях зазначених органів.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини складається приблизно з 200 працівників і налічує 3 відділи: відділ досліджень та права на розвиток, який проводить дослідницьку та аналітичну роботу з різних питань прав людини та розробляє стратегію здійснення права на розвиток; відділ служб підтримки, який здійснює допомогу Комісії з прав людини, Підкомісії по заохоченню та захисту прав людини; відділ програмної діяльності, який займається програмами технічної допомоги у галузі прав людини окремим країнам, забезпечує роботу спеціальних доповідачів та робочих груп по розслідуванню порушень прав людини на місцях, сприяє здійсненню освітніх програм.

Спостерігач за правами людини займається захистом прав людини в усьому світі.

Посаду спостерігача було засновано у 1978 році. Зараз організація складається з більше ніж 150 знавців своєї справи, що працюють по всьому світу. Серед них є юристи, журналісти, академіки, експерти з різних галузей знань.

Спостерігач за правами людини – найбільша в світі організація, що захищає права людини та базується у США. Організація вивчає стан дотримання прав людини в усьому світі. Отримана інформація передається у засоби масової інформації. Проводяться зустрічі з представниками урядів для ініціювання змін в політиці та проведення заходів для покращення ситуації щодо наявності порушень прав людини. За умов надзвичайної ситуації організація проводить кампанію, спрямовану на зменшення військової та економічної підтримки держави, що грубо порушує права людини.

Генеральна асамблея є головним радним органом ООН. В ній представлені усі держави–члени, кожна з яких має один голос. Асамблея має право обговорювати на своїх засіданнях усі питання в межах уставу ООН. Вона також виробляє рекомендації у цілях «сприяння здійсненню прав людини та головних свобод для усіх без незалежно від раси, мови, релігії». Починаючи з 1948 року Генеральна асамблея прийняла значну кількість декларацій та конвенцій з питань прав людини. Проекти резолюцій та рішень з прав людини виносяться на розгляд пленарного засідання Генеральної Асамблеї та приймаються простою більшістю голосів.

Економічна та Соціальна Рада (ЕКОСОП) складається з 54 держав, третина яких щорічно перевибирається Генеральною Асамблеєю. ЕКОСОП дає рекомендації в цілях заохочення поваги та дотримання прав людини та основних свобод, а також створює комісії в економічній та соціальній галузях для заохочення прав людини. Рада також може готувати для

розгляду Генеральною Асамблеєю проекти конвенцій та організувати міжнародні конференції з питань прав людини.

Комітет з прав людини створено у 1977 р. відповідно до ст. 28 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. До складу Комітету входять 18 експертів, яких обирають із числа громадян держав–учасниць Пакту. «Комітет розглядає доповіді держав–учасниць Пакту про заходи щодо захисту проголошених в ньому прав (ст. 40). У разі, якщо держава–учасниця зробить заяву згідно зі ст. 41 Пакту, Комітет може одержувати та розглядати в порядку, встановленому в цій статті, повідомлення від інших таких держав про невиконання нею своїх зобов'язань за Пактом».

Згідно із Факультативним протоколом до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права «Комітет із прав людини наділений повноваженням розглядати скарги від окремих осіб або груп осіб про порушення прав, зазначених у цьому Пакті, якщо такі порушення відбулися під юрисдикцією держав, що ратифікували Факультативний протокол. Протокол встановлює процедуру розгляду таких скарг. Комітет не розглядає повідомлення, якщо скаржник не вичерпав національні засоби правового захисту, якщо скарга стосується порушення права, яке не закріплене в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, або якщо це саме питання розглядається за іншою міжнародною процедурою. Розгляд скарг відбувається на закритих засіданнях, але рішення Комітету є відкритими та підлягають опублікуванню. Рішення Комітету є рекомендаціям» [44, с. 205].

Міжнародний союз з прав людини – міжнародна неприбуткова організація, метою діяльності якої є заохочення та захист прав людини.

Метою діяльності організації є визначення галузей, які вимагають покращень в галузі цивільних та політичних прав, економічних, соціальних та культурних прав згідно з Конвенцією про права людини, наголошуючи на не насильстві та захисті життя. Організація співпрацює з іншими

міжнародними організаціями з метою привернення уваги суспільства до порушень прав людини, допомоги бідним, поліпшенню умов охорони здоров'я, покращення економічних та соціальних умов, захисту людського життя.

Регіональні міжнародні механізми захисту прав людини створюються на підставі міжнародних договорів окремих груп держав, як правило в межах географічних регіонів. На цей час регіональні механізми захисту прав людини створено в Європі «(у рамках Ради Європи – на підставі Конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р.; у рамках ЄС – на підставі установчих договорів ЄС; у рамках ОБСЄ – згідно з Гельсінським Актом 1975 р.); в Америці – згідно з американською Конвенцією про права людини 1978 р.; в Африці – згідно з африканською Хартією прав людини 1981 р. Після розпаду СРСР у рамках СНД також було зроблено спробу створити міжнародну систему захисту прав людини на підставі Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права й основні свободи людини 1993 р. Регіональні органи з прав людини поширюють свою компетенцію на держав–учасниць відповідного регіонального міжнародного договору про права людини». Іменування таких органів «регіональними» до певної міри умовне, оскільки захист не лише відбувається в межах територій таких держав, а поширюється також на осіб, що знаходяться під їхньою юрисдикцією.

Серед регіональних міжнародних органів із прав людини є судові органи (Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини), квазісудові органи (Комітет незалежних експертів, утворений згідно з Європейською соціальною хартією), конвенційні органи (Європейський комітет із питань запобігання тортурам і такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, утворений згідно з Європейською конвенцією про запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню) [44, с. 206].

Європейський суд з прав людини. Правовою основою діяльності Європейського суду з прав людини є Конвенція про захист прав людини та основних свобод і Регламент Європейського суду з прав людини. Відповідно до Конвенції Суд може розглядати, по-перше, «заяви держав-учасниць Європейської конвенції з прав людини з питань порушення Конвенції в інших державах-членах (ст. 33). По-друге, заяви окремих осіб, груп і неурядових організацій про порушення прав людини, що мали місце в державах-членах (ст. 34)». Порядок розгляду таких заяв різний.

У разі звернення до Суду із заявою держави-члена Ради Європи (таке звернення може бути зроблене з метою захисту прав людини в іншій державі-учасниці), Суд розглядає цю заяву, досліджує представлені факти, а в разі необхідності може провести розслідування. Держава щодо якої було подано заяву, повинна створити всі необхідні умови для встановлення викладених у ній фактів.

Процедура розгляду Європейським судом з прав людини заяв окремих осіб, груп і неурядових організацій більш складна.

По-перше, мають бути дотримані умови, що стосуються суб'єкта подачі заяви. Якщо це особа, то мають бути дотримані вимоги, встановлені ст. 1 Конвенції. «Особою вважається як індивід, так і юридична особа. Якщо це група осіб, то справа має стосуватися ідентичного порушення прав усіх осіб, що складають групу. Групою можуть бути визнані, наприклад, подружжя, члени організації. Якщо це неурядова організація, то для її звернення до Європейського суду в порядку ст. 34 Конвенції мають бути дотримані умови, що належать до критеріїв «асоціацій» (ст. 11 Європейської Конвенції про захист прав людини)».

По-друге, для звернення до Європейського суду з прав людини необхідно, щоб заявник вичерпав усі внутрішньодержавні способи правового захисту свого права. Практика Суду говорить про те, що «в якості засобів правового захисту розглядаються лише засоби судового захисту, а також про те, що заявник повинен вичерпати не тільки всі

доступні йому в державі засоби судового захисту, а й повноцінно використовувати існуюче законодавство. Заявник може звернутися до Європейського суду з прав людини, не використовуючи всіх внутрішньодержавних засобів правового захисту, в тому разі, коли вони безсумнівно неефективні. Звернення до органів не судового захисту (Уповноваженого із прав людини, прокурора, органів виконавчої влади, Президента держави тощо) не розглядаються Судом як звернення до правових засобів захисту».

По–третє, заява може бути прийнята, якщо «з дня ухвалення останнього рішення у цій справі внутрішньодержавними судовими органами минуло не більше шести місяців».

По–четверте, Європейський суд не розглядає: «анонімні заяви (ст. 35), але заявник може просити не вказувати його ім'я в разі офіційного опублікування результатів розгляду скарги; заяви, які одного разу вже були розглянуті Європейським судом з прав людини (ст. 35); заяви, що є предметом розгляду в іншому міжнародному органі із захисту прав людини (ст. 35); заяви, несумісні з положеннями Конвенції, явно необґрунтовані або такі, що містять ознаки зловживання правом звернення до Суду (п. 3 ст. 35). Неприйнятними є заяви, за якими Європейський суд з прав людини некомпетентний приймати рішення, наприклад не пов'язані з порушенням прав, проголошених у Європейській конвенції з прав людини» [44, с. 206–208].

Отже, міжнародна система захисту прав людини – це система, утворена, з одного боку, «всесвітніми (універсальними) та регіональними договорами (деклараціями, конвенціями, пактами тощо) в рамках міжнародного права з прав людини, міжнародного гуманітарного і міжнародного кримінального права та відповідними контрольними і правозахисними органами, а з іншого боку, – міжнародними політичними нормами щодо прав людини, які концентруються на правах людини в міжнародних відносинах та способах, якими держави та інші суб'єкти

міжнародних відносин визначають і забезпечують права людини» [1, с. 39].

Як суб'єкт міжнародних відносин у цілому і міжнародної системи захисту прав людини зокрема Україна повинна керуватися засадами, що ґрунтуються на «дотриманні норм і принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН, Міжнародному біллі прав людини, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Гельсінському Заключному акті, Паризькій хартії для нової Європи та інших документах ООН, ОБСЄ та Ради Європи. У Декларації про державний суверенітет України в розділі X «Міжнародні відносини» зафіксовано, що Україна визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права [11, с. 7–12], а отже – Україна визнала пріоритет таких цінностей, як права людини, демократія і верховенство права, мир і безпека у світі, економічна свобода і відповідальність держав, єдність і цілісність світу» [38, с. 557].

Як член міжнародної системи захисту прав людини Україна зобов'язана дотримуватись міжнародних стандартів щодо прав людини та забезпечувати колективні права, серед яких права національних меншин, корінних народів та інші права, через імплементацію міжнародних норм з прав людини у внутрішній правопорядок, реалізацію цих норм та контроль за їхнім дотриманням, а у випадку порушення прав людини – через забезпечення справедливого відшкодування. Звичайно, з врахуванням спадщини, яка дісталась нам від тоталітарної держави, через труднощі перехідного періоду – як об'єктивні, так і суб'єктивні, процес реального входження України до міжнародної системи прав людини йде повільно.

Україна *de jure* увійшла до сучасної універсальної системи захисту прав людини ще у 1945 р., коли було підписано Статут ООН. До європейської системи в рамках ОБСЄ Україна вступила у 1992 р., а в рамках Ради Європи – у 1995 р. Підписано і ратифіковано численні

універсальні та європейські акти з прав людини, представники України є в багатьох міжнародних і європейських контрольних і правозахисних органах. Однак до 2004 р. залишалась проблема з перебуванням у міжнародній системі захисту прав людини, особливо в європейській системі, де ставляться більш жорсткі вимоги до членів і з якої Україні неодноразово погрожували виключенням.

Кінцева мета входження України в міжнародну систему захисту прав людини – це побудова демократичної правової держави не на словах, а в реальному житті. Це повинно бути підкріплено відповідною внутрішньою і зовнішньою політикою держави щодо прав людини, вибудованою системою законодавчих актів та реальними механізмами гарантій передбачених у них норм.

Говорити про основні напрями політики України щодо прав людини можна, починаючи з 1991 р., коли зовнішня і внутрішня політика України як незалежної держави стала самостійною.

1990–1994 рр. – проголошення в Декларації про державний суверенітет України 1990 р., Акті проголошення незалежності України 1991 р., в Декларації прав національностей України 1991 р. розуміння необхідності побудови правової держави, всебічного забезпечення прав і свобод людини, поваги до прав усіх народів, переваги загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритету загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. Було задекларовано прагнення утвердити в Україні священні принципи свободи, гуманізму, соціальної справедливості, рівноправності всіх етнічних груп народу України. В цей період українська дипломатія та політика займалася пошуком «істинного шляху України в сучасному світі» в період зародження нового світового порядку, що намітився у світовій геополітиці. В прийнятих Верховною Радою України «Основних напрямках зовнішньої політики України» серед головних цілей зазначається захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб

за кордоном, створення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями і вихідцями з України, надання їм допомоги згідно з міжнародним правом.

1995–1999 рр. – вступ до Ради Європи і виконання деяких із зобов'язань, прийнятих при вступі до Ради Європи. Зокрема, була прийнята нова Конституція України 1996 р., Закон України «Про Конституційний Суд України», низка законів про вибори тощо. Були ратифіковані «Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. з протоколами до неї, Рамкова конвенція про захист національних меншин, Європейська конвенція про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Європейська конвенція про видачу правопорушників, Конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах, Конвенція про передачу засуджених осіб, Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, Європейська хартія місцевого самоврядування, Генеральна угода про привілеї та імунітети тощо. Україна підписала Європейську соціальну хартію, а в травні 1999 р. навіть її переглянутий варіант, який було ратифіковано в 2006 р».

1999 р. – сьогоднішня – прийняття Зasad державної політики України в галузі прав людини 1999 р., участь у миротворчих операціях ООН відповідно до Закону України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях».

Отже, попри те, що Україна *de jure* входить як до універсальної, так і до європейської системи захисту прав людини, права людини ще не стали вирішальним чинником у внутрішній та зовнішній політиці України. І хоч у Засадах державної політики України в галузі прав людини 1999 р. задекларовано, що «Україна прагне, щоб права і свободи людини, їх гарантії визначали зміст і спрямованість діяльності держави, нині ще не прийнято конкретних рішень для реалізації цього. Забезпечення прав і

основних свобод людини повинно стати головним обов'язком держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування».

Отже, роль неурядових організацій у міжнародному захисті прав людини полягає в тому, що за останні десятиліття істотно зросла роль міжнародних неурядових організацій у захисті прав людини. Серед найбільш впливових організацій можна назвати Міжнародний Гельсінський Комітет, Міжнародну Амністію, Лікарів за мир та ін. Серед основних напрямів їхньої діяльності:

- моніторинг стану прав людини в окремих державах;
- моніторинг законодавства про права людини в окремих державах;
- складання доповідей про стан справ у галузі захисту прав людини;
- оприлюднення таких доповідей для ознайомлення громадськості та надання їх міжнародним міжурядовим органам із прав людини;
- участь у розробці міжнародних договорів із прав людини, а також інша діяльність.

Однією з найважливіших ознак правової держави, розвинутої демократії є реальне забезпечення конституційних прав і свобод громадян.

Сучасні конституційні процеси в Україні характеризуються не лише своєю неоднозначністю, а й динамічністю. Йдеться не тільки про їх «політико–правовий вимір, а передусім про розширення кола суб'єктів конституційно–правових відносин і оптимізацію їх правового статусу, удосконалення існуючих і утвердження нових інститутів держави і інститутів громадянського суспільства, котрі трансформуються з політичної у конституційно–правову площину й, тим самим, збагачують систему конституційного права та знаходять своє логічне продовження в системі чинного законодавства України».

Розвиваючи думку про розширення кола учасників конституційних правовідносин не можна обійти увагою й таку визначальну тенденцію сучасного вітчизняного правотворення, як унормування конституційної правосуб'єктності інститутів громадянського суспільства. Тобто,

теоретичний дискурс попередніх років про необхідність взаємодії держави і громадянського суспільства отримав своє продовження в законодавчому закріпленні принципів і форм такої співпраці, а самі інститути громадянського суспільства подолали усталений стереотип своєї аморфності й трансформуються в повноцінних суб'єктів конституційного права України.

В Україні діє організаційно–правовий механізм захисту основних прав і свобод громадян, який включає в себе інституційні структури – Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, судову систему, прокуратуру та інші правозахисні органи. Створено громадські правозахисні організації – Українсько–американське бюро захисту прав людини, Українську правничу фундацію з Центром прав людини та інші.

До загальної системи захисту прав і свобод людини і громадянина, крім органів державної влади та їх посадових осіб, на яких лежить обов'язок забезпечення і захисту прав й свобод людини входять також різноманітні інститути громадянського суспільства, які дозволяють людині ефективно захищати свої законні права та інтереси.

З цієї точки зору, класичне розуміння громадянського суспільства як сукупності автономних об'єднань громадян, які не залежать від держави, прямо передбачає можливість залучення всіх інститутів, які складають основу громадянського суспільства для захисту прав і свобод людини й громадянина. Водночас подібна необхідність аналізу інститутів громадянського суспільства в процесі висвітлення проблематики забезпечення конституційних прав людини в Україні випливає з того, що практично всі складові елементи громадянського суспільства формуються саме з метою якомога більш ефективного захисту тих чи інших прав людини і громадянина. Причому, йдеться не тільки про різноманітні неурядові правозахисні організації, але й про будь–які асоціації громадян та громадські союзи, що покликані захищати права своїх членів.

Основними завданнями громадських правозахисних організацій (ГПО) мають бути:

- забезпечення в суспільстві і в державі стану максимального дотримання, охорони та захисту прав людини;
- надання безоплатної правової допомоги населенню, в тому числі консультацій з правових питань;
- проведення моніторингів порушень прав людини в реальному житті та у законодавстві;
- здійснення заходів для захисту порушених прав людини і громадянина в конкретних ситуаціях та/чи запобігання їх порушення в майбутньому.

Сьогодні як ніколи гостро поставлено питання про міжнародно-правові механізми забезпечення прав і свобод людини.

Міжнародне співтовариство приділяє значну увагу розвитку та забезпеченню прав людини. Демократизації процесу, пов'язаного з проголошенням і захистом прав людини, значною мірою сприяло прийняття низки міжнародних документів щодо закріплення, правової регламентації та розробки механізму міжнародного захисту прав людини у державах, що підписали відповідні міжнародні документи.

Істотною відмінністю міжнародних правових документів у галузі прав людини від інших міжнародних угод є те, що зобов'язання, що накладаються на держави, регулюють відносини не стільки з іншими державами, скільки мають своєю метою захистити права і свободи громадян саме цієї держави.

ВИСНОВКИ

Основні теоретичні та практичні результати магістерської роботи полягають у наступному:

1. Досліджено історичні етапи становлення прав та свобод людини та громадянина починаючи з XIII до XX століття:

- прийняття Великої хартії вольностей 1215 р., як результат боротьби за свободу та рівність прав місцевих феодалів і обмеження королівської влади, що відбулось на початку XIII ст. в Англії;
- петиція про право 1628 р. – це нормативний документ, за започаткував буржуазно–революційне законодавство Англії;
- Habeas corpus act 26 травня 1679 р. « Акт про краще забезпечення свободи підданих і про попередження ув'язнень за морями»;
- з метою запобігання протизаконним діям проти віри та вольностей народу духовними та світськими лордами був внесений у парламент Біль про права від 13 лютого 1689 р;
- важливу роль в історії формування першого покоління прав людини відіграла французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. фактично під час початку Великої французької революції;
- для забезпечення конституційних принципів щодо прав і свобод громадян 15 грудня 1791 р. було прийнято перші десять поправок до федеральної Конституції, або Білль про права, відповідно до якого були закріпленні такі правові інститути як: свобода слова, совісті, зборів, недоторканність особи. Ці документи були першими в історії правовими актами, де йшлося про права і свободи кожної людини;
- подальший неоцінений внесок у XX та на початку XXI ст. в розбудову прав та свобод людини і громадянина є прийняття Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Загальної декларації прав людини;
- тож, у середині XX ст. закріплення прав і свобод вийшло за межі національного права, було встановлено всесвітні нормативні принципи і стандарти основних прав. Характерною є й тенденція розвитку та

закріплення прав і свобод як всесвітніх стандартів та механізмів їх захисту і на початку ХХІ ст.

2. Сформульовано нове визначення того, що є Конституційне або основне право людини і громадянина – це можливості суб'єкта конституційно–правових відносин здійснювати ті чи інші дії, що не порушують Конституцію та інші нормативно–правові акти, але які спрямовані на отримання благ та задоволення інтересів щодо себе, або/так і щодо інших осіб, тобто юридичні можливості задоволення особистих потреб та інтересів відповідно до рівня розвитку громадянського суспільства й держави.

Проаналізовано види класифікацій та враховуючи зміст Конституції України було констатовано, що права та свободи людини і громадянина мають такі особливості: виникають не на основі загальних правовідносин, а безпосередньо з правовідносин, передбачених конституцією; виражають насамперед і безпосередньо відносини громадянина й держави; не припиняються й не виникають раз у раз, а діють постійно; їх зміст і обсяг для всіх громадян однакові; їх реальність забезпечується не так індивідуальними зусиллями окремого громадянина, як державним і суспільним ладом.

3. Запропоновано універсальне визначення поняття «громадська правозахисна організація».

Громадська правозахисна організація – це зареєстрована на підставі добровільного волевиявлення громадян (або юридичних осіб в особі їх уповноважених представників) у встановленому законом порядку юридична особа, недержавної форми власності, діяльність якої спрямована на захист, відновлення та запобігання порушення прав та свобод людини та громадянина, яка здійснюється на безоплатній основі, а матеріально–фінансове забезпечення формується з благочинних пожертв фізичних, юридичних осіб чи від доходів засновників цієї ГПО.

4. Проаналізовано в теоретичному та практичному аспектах системи інститутів національного законодавства, дія яких спрямована на захист

прав і свобод громадян в Україні. Міжнародне співтовариство приділяє значну увагу розвитку та забезпеченню прав людини. Демократизації процесу, пов'язаного з проголошенням і захистом прав людини, значною мірою сприяло прийняття низки міжнародних документів щодо закріплення, правової регламентації та розробки механізму міжнародного захисту прав людини у державах, що підписали відповідні міжнародні документи.

Істотною відмінністю міжнародних правових документів у галузі прав людини від інших міжнародних угод є те, що зобов'язання, що накладаються на держави, регулюють відносини не стільки з іншими державами, скільки мають своєю метою захистити права і свободи громадян саме цієї держави.

Тому з метою повної адаптації національного законодавства до міжнародних та європейських вимог, стандартів та нормативів в галузі прав людини, щоб створити оптимальні правові практикозастосовні механізми реалізації і захисту прав та свобод людини в Україні, вбачається за доцільне розробити і законодавцеві прийняти універсальний нормативно-правовий акт в галузі здійснення та захисту прав людини – Кодекс законів про права людини;

Серед основних правових заходів могла б стати розробка проекту Кодексу законів про права людини.

Проект Кодексу міг би слугувати створенню належного механізму реалізації права громадян на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а також механізмів позасудового захисту прав і основних свобод людини. Сучасний етап розвитку законодавства України пов'язується з необхідністю його гармонізації, уніфікації та систематизації, імплементації міжнародних норм та стандартів.

Кодекс має стати основою подальшої законотворчої діяльності в сфері прав і основних свобод людини та забезпечення їх гарантій.

Опрацьований матеріал магістерської роботи далеко не вичерпує зміст поставленої проблеми щодо прав і свобод в контексті українського

державотворення, але являє собою можливий варіант переходу від сучасного стану суспільства до постсучасного, модернізованого, здатного забезпечити собі стабільність, життєздатність і розвиток на основі багатоаспектних підходів з максимальним використанням можливостей окремих індивідів, етнонаціонального, соціального, інституційно-інформаційного та державного потенціалу, оптимального поєднання традиційних і сучасних цінностей, збереження особливостей і неповторності українського народу.

5. Охарактеризовано правову природу громадських організацій.

Враховуючи вище зазначене та думки вчених, філософів чітко простежувались основні правові позиції демократизації прав і свобод людини, як в країнах Європи так і на територіях України враховуючі зазначені історичні періоди. Але незважаючи на це варто відзначити, що теперішня Україна вже як незалежна правова держава, яка має достатні важелі забезпечення та гарантування прав та свобод громадян на сьогодні переживає період «застою» в цьому плані, навіть простежуються ознаки концентрації влади та зосередження останньої в руках окремих органах влади. І хоча ідеї вчених, які враховані державними органами влади щодо реалізацій та впровадження реформ є одним із способів розвитку держави в напрямі захисту та забезпечення прав громадян намагаються втілити в життя, але не зважаючи на це суттєвого ефекту на сьогодні суспільство не відчуло. Причиною того є «незлагоджена» система роботи всіх гілок влади, фактично система стримування та противаг на сьогодні, яка мала забезпечувати дійсно існування правової держави в Україні діє, але не так як того вимагають риси правової. Це підтверджується порушенням прав громадян безпосередньо в судових органах влади, коли є випадки, що осіб які є обвинуваченими по вбивствах можуть безпідставно виправдати тощо. Це стосується і правоохоронних органів влади, які на звернення громадян, їх повідомлення в яких є ознаки складу злочину можуть також безпідставно відмовити в порушенні кримінальних справ, а це може бути для окремих громадян трагедією життя та як наслідок втрата довіри до системи правосуддя,

правоохоронних органів. Така тенденція має в свою чергу в подальшому досить негативні наслідки, які є непередбачуваними. Нажаль цей перелік можна продовжувати, але це не є безпосередньою темою відповідної роботи. Для сучасної України в край необхідно дія влади таким чином, щоб відбулось підвищення рівня життя громадян бо економічний стан сім'ї є однією з важелів який сприятиме розвитку культури, а в свою чергу і правовому. Проведення реформ в судовій сферах, в сфері виконавчої влади є позитивним процесом, але останній не зможе проявитися себе в повній мірі, якщо ці реформи торкаються здебільшого простих громадян, а то і безпосередньо проводяться в інтересах посадовців, представників які мають владні повноваження.

Одним із можливих виходів з цієї ситуації є подальша дія та створення нових громадських організацій метою діяльності яких є безпосередня робота над розглядами скарг громадян з питань порушення їх конституційних прав. Така діяльність має існувати у тісній співпраці з уповноваженими органами державної влади, це в свою чергу з часом може налагодити цілий злагоджений механізм захисту прав громадян та при цьому розвантажити владі органи. При цьому владні структури будуть мати час який можна використати, щоб поступово розв'язувати проблеми в цій сфері. Але тут варто зазначити, що для існування такої співпраці держава має сприяти таким громадським організаціям у відповідній роботі.

Одним з перших кроків до виправлення ситуації є розробка та лобювання необхідності прийняти спеціального Закону України «Про Правозахисні громадські організації» який би закріплював статус, права, обов'язки, сферу діяльності, порядок створення, матеріально–правове забезпечення.

6. Констатовано, що роль міжнародних неурядових організацій у захисті прав людини за останні десятиліття істотно зростає. Серед найбільш впливових організацій можна назвати Міжнародний Гельсінський Комітет, Міжнародну Амністію, Лікарів за мир та ін. Серед основних напрямів їхньої можна виділити діяльності:

- моніторинг стану прав людини в окремих державах;
- моніторинг законодавства про права людини в окремих державах;
- складання доповідей про стан справ у галузі захисту прав людини;
- оприлюднення таких доповідей для ознайомлення громадськості та надання їх міжнародним міжурядовим органам із прав людини;
- участь у розробці міжнародних договорів із прав людини, а також інша діяльність.

Однією з найважливіших ознак правової держави, розвинутої демократії є реальне забезпечення конституційних прав і свобод громадян.

7. Основними завданнями громадських правозахисних організацій (ГПО) мають бути:

- забезпечення в суспільстві і в державі стану максимального дотримання, охорони та захисту прав людини;
- надання безоплатної правової допомоги населенню, в тому числі консультацій з правових питань;
- проведення моніторингів порушень прав людини в реальному житті та у законодавстві;
- здійснення заходів для захисту порушених прав людини і громадянина в конкретних ситуаціях та/чи запобігання їх порушення в майбутньому.

8. Діяльність юридичних клінік має позитивний характер в захисті прав громадян, вдосконалення нормативно–правової бази, що регулює їх діяльність на законодавчому рівні та визнання юридичних клінік спільним утворенням як представників держави (ВНЗ), так і представників громадського сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: кризь призму України /М.Антонович // Право України. – 2007. – № 3. – С. 37–41.
2. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: теорія і практика /Антонович М. – К.: Видавничий дім “Києво–Могилянська академія”, 2007. – 384 с.
3. Антонович М. Юридична термінологія з прав людини: походження, тлумачення, функціонування /М.Антонович // Український часопис прав людини. – 1997. – № 3–4. – С. 19–26.
4. Волинка К.Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 /К.Г.Волинка; НАН України; Інститут держави і права ім.В.М.Корецького. – К., 2000. – 16 с.
5. Волинка К.Г. Правовий статус особи та гарантії реалізації прав і свобод за Конституцією України /Волинка К.Г. – К.: РННЦ “ДІНІТ”, 1998. – 36 с.
6. Гавронська Т.В. Свобода особистості: філософсько–політологічна рефлексія / Т.В. Гавронська. – Електроний ресурст. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_31/Gileya31/F2_doc.pdf
7. Галай В. Юридичні клініки як суб’єкт захисту прав пацієнтів в Україні /В.Галай // Право України. – 2009. – № 9. – С. 101–105.
8. Гегель Г. В. Ф. Філософія права: Пер. с нем, / Ред. и сост. Д. А. Ке–римов и В. С. Нерсеянц. – М.: Мисль, 1990. – С. 279–289.
9. Годованець В.Ф. Конституційне право України: Навч. Посібник /Годованець В.Ф. – К.: МАУП, 2005. – 360 с.
10. Гулявська У.В. Історія розвитку прав людини і громадянина в Україні. – Електроний ресурст. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nashp/2010_1/Gulyavsk.pdf.
11. Декларація про державний суверенітет України // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи [Упоряд. Ю.К.Качуренко]. – К.: Юрінформ, 1992. – С. 7–12.

12. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини: Джерела і практика застосування /Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. – К.: АртЕк, 1997. – 583 с.
13. Діяльність “юридичних клінік” в Україні: шляхи розвитку та вдосконалення: Нак.–практ. посібник. – К., 2004. – 160 с.
14. Дулеба М.В. Шляхи розвитку “юридичних клінік” України: стан та перспективи /М.В.Дулеба // Юридичний вісник України. – 2005. – № 25 (521). – С. 22–26.
15. Драгоманов М. Старше Хартии вольности. – Львов, 1895.
16. Драгоманов М. П. Листи до їв. Франка і інших 1882–1886. – Львів, 1906. – С. 191.
17. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.
18. Єлов В.А. Юридична клініка: Навч. посібник /Єлов В.А., Молібог С.І., Павленко Д.Г. – К.: Школяр, 2004. – 316 с.
19. Загородній Ю. Дослідження громадянського суспільства: модель нормативних досягнень / Ю. Загородній // Політичний менеджмент. – 2004. – №3. – С.10–19., с.12–14.
20. Заворотченко Т.М. Конституційно–правові гарантії прав і свобод людини й громадянина в Україні: Монографія /Заворотченко Т.М.; Дніпропетровський національний ун-т. – Д.: Видавництво Дніпропетровського нац. Ун-ту, 2007. – 255 с.
21. Заворотченко Т.М. Поняття конституційно–правових гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні /Т.М.Заворотченко // Держава і право: Зб. наук. пр.: Юридичні і політичні науки. – К, 2001. – Вип. 13. – С. 94–99
22. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. – Електронний ресурс. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

23. Законодавча регламентація захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина: зб. матеріалів наук.–практ. семінару (14 травня 2008 р., м. Чернігів) /Чернігівський держ. ін–т права, соціальних технологій та праці; Ред. Л.А. Остапенко. – Чернігів, 2008. – 104 с.
24. Захаров Є. Правозахисний рух в Україні /Є.Захаров // Юридичний вісник України. – 2003. – № 41. – С. 26–32.
25. Захаров Е.Е. Негосударственные организации в Украине, принципы и способы деятельности правозащитных общественных организаций /Е.Е.Захаров // Развитие гражданского общества в СНГ: Кн. 3. – М.: ИПА “Три Л”. – 1996. – С. 72–73.
26. Ісакович С. Механізм діяльності ООН щодо захисту прав людини /С.Ісакович // Український часопис прав людини. – 1994. – № 1. – С. 23–28
27. Каблова Д.С. / Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна, Харків, 2008.
28. Козюбра М. Теоретико–методологічні аспекти прав людини /М.Козюбра // Український часопис прав людини. – 1997. – № 3–4. – С. 7–11.
29. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посібник /А.М.Колодій, А.Ю.Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
30. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. – Електроний ресурст. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
31. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн / Георгіца А.З. – Електроний ресурст. – Режим доступу: <http://lection.com.ua/pravo/kpzk/sistema-konstitutsiynih-prav-svobod-i-ovov-yazkiv-lyudini-i-gromadyanina-konstitutsiynе-pravo-zarubizhnih-krayin>.

32. Конституційне право України: Підручник /В.Ф.Погорілко, В.Л.Федоренко та ін. – 2-ге вид., переробл. та доопр. – К.: Правова єдність: Алерта, 2010. – 432 с.
33. Конституційне право України: Підручник /Л.К.Байрачна, Ю.Г.Барабаш, Ф.В.Веніславський, В.І.Кичун, В.П.Колісник; Національна юридична академія України ім.Я.Мудрого; Ред. В.П.Колісник, Ю.Г.Барабаш. – Х.: Право, 2008. – 416 с.
34. Конституційне право України: Підруч. для студ. вищих навч. закл. /Л.К.Байрачна, В.С.Журавський, В.П.Колісник, О.Г.Кушніренко, С.Ю.Лукаш; Ред. Ю.М.Тодика, В.С.Журавський. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2002. – 542 с.
35. Конституційне право України: Підруч. для студ. юридичних спец. вищ. закл. освіти / В.Ф.Погорілко, О.Ф.Фрицький, О.В.Городецький, М.І.Корнієнко, Є.Я.Кравець; НАН України; Інститут держави і права ім.В.М.Корецького; Київський національний ун-т ім.Т.Шевченка. – К.: Наукова думка, 2002. – 731 с.
36. Конституційні права, свободи і обов’язки людини і громадянина в Україні / Ю.С.Шемшученко, Н.І.Карпачова, Т.А.Костецька, Н.В.Воротіна, М.І.Суржинський; Інститут держави і права ім.В.М.Корецького НАН України; Ред. Ю.С.Шемшученко. – К.: Юридична думка, 2008. – 251 с.
37. Конституція України: прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – Електроний ресурст. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua
38. Космина Я. Україна в системі міжнародних відносин /Я.Космина // Політологія /За наук. ред. А.Колодій. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – С. 557.
39. Копейчиков В.В. Правознавство/ В.В. Копейчиков. – Електроний ресурст. – Режим доступу: <http://ebk.net.ua/Book/BookPravothnavstvo/Glava4/R2G4p9.htm>.

40. Кравченко В.В. Конституційне право України: Навчальний посібник / В.В. Кравченко. – Вид. 6-те, виправл. та доповн. – К.: Атака, 2007. – 592 с.
41. Любченко П.М. Конституційно–правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства /Любченко П.М.; Національна юридична академія України ім.Я.Мудрого. – Х.: Одиссей, 2006. – 352 с.
42. Мережа юридичних клінік України: ретроспективи та перспективи.– К.: Відродження, 2006. – 296 с.
43. Михайлюк О. А. Проблеми забезпечення конституційних гарантій захисту прав і свобод людини в Україні: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / О.А.Михайлюк; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2007. – 19 с.
44. Міжнародне право: Навч. посібник /За ред. М.В. Буроменського. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 336 с.
45. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. – Електроний ресурст. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
46. Молдован В.В. Юридична клініка: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів /В.В.Молдован, Р.С.Кацавець. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.
47. Нечипорук С. Історія юридичної клініки /С. Нечипорук // Хрещатик. – 2008. – № 226. – С. 11.
48. Новіцький М. Неурядові організації перед обличчям Європейської комісії з прав людини /М.Новіцький // Вісник Українського центру прав людини. – 1996. – № 2–3. – С. 6.
49. Носенко О.В. Інститути конституційного права України: проблеми теорії та практики: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 /О.В.Носенко; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2007. – 21 с.

50. Огородник А. Механізм забезпечення прав і свобод людини та принципи законності в Україні /А.Огородник // Право України. – 2008. – № 6. – С. 14–18.
51. Орзіх М.П. Міжнародно–правові стандарти і права людини в Україні /М.П.Орзіх // Право України. – 1992.– № 4–5. – С. 7.
52. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393. – Електроний ресурст. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
53. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 № 422. – Електроний ресурст. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
54. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 № 2460. – Електроний ресурст. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
55. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776. – Електроний ресурст. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
56. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 26.06.09 № 41. – Електроний ресурст. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
57. Права людини в Україні – 2004. Доповідь правозахисних організацій /За ред. Є.Захарова, І.Рапп, В.Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Х.: Фоліо, 2005. – С. 10–12.
58. Права людини і громадянина: проблеми реалізації в Україні: Праці Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України /АПН України; Ред. П.М.Рабінович. – К.: Ін Юре, 1998. – 119 с.
59. Рабінович П. Основні права людини: поняття, класифікації, тенденції /П.Рабінович // Український часопис прав людини. – 1995.– № 1. – С. 14–22.
60. Рабінович П.М. Права людини і громадянина: Навч. посібник / П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2004. – 463 с.

61. Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) /Рабінович П.М.; Академія правових наук України. – Х.: Право, 1997. – 63 с.
62. Савенко М. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина та їх захист органами конституційної юрисдикції /М.Савенко // Право України. – 1999. – № 2.– С. 3–5.
63. Скомаровський В.О. Забезпечення прав і свобод людини у процесі соціально–політичного реформування українського суспільства: Автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02 /В.О.Скомаровський; НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2005. – 20 с.
64. Скомаровський В. О. Політика забезпечення прав і свобод у правовій державі / В.О. Скомаровський // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2005. – № 2. – С. 125–130
65. Темех І.Т. Суспільно–правова природа правозахисних громадських організацій /І.Т.Темех; Прикарпатський національний університет ім.В.Стефаніка // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. ст. – Івано–Франківськ, 2009. – № 21. – С. 58–63.
66. Темех І.Т. Юридичний статус громадських правозахисних організацій в Україні: проблеми та можливості вдосконалення / І.Т.Темех // Вісник Львівського університету: Серія юридична, 2006. – Вип. 42. – С.10–18.
67. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / О.В. Зайчук, А.П. Заєць, В.С. Журавський, О.Л. Копиленко, Н.М. Оніщенко. – 2–ге вид., переробл. і доп.– К.: Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
68. Федоренко В.Л. Система конституційного права України: теоретико–методологічні аспекти: Монографія / В.Л. Федоренко. – К.: Ліра-К, 2009. – 580 с.
69. Федоренко В.Л. Структура інститутів конституційного права України: Проблеми теорії та практики /В.Л.Федоренко // Науковий вісник

Ужгородського національного університету: Серія ПРАВО. – 2007. – № 8.
– С. 95–97.

70. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі // Юридичний вісник України. – 2002. – № 50. – С. 20–29.
71. Цалін С. Д. Принцип свободи волі в історії соціальної філософії та філософії права / С. Д. Валін. – Х., 1998. – С. 79.
72. Цоклан В.І. Система сучасних джерел конституційного права України: Монографія /В.І. Цоклан, В.Л. Федоренко. – К.: Ліра-К, 2009. – 400 с.
73. Шаповал Т.В. Конституційний інститут політичних прав і свобод в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 /Т.В.Шаповал; Одеська національна юридична академія.– О., 2009.– 21 с.
74. “Юридичні клініки” в Україні: роль, завдання та організаційно–правові засади: Посібник /За ред. М.В. Дулеби.– К.: “МП Леся”, 2003.– 120 с.
75. Galtung J. The True Worlds. A Transnational Perspective. – N.Y., 1980. – pp. 26 – 27.